

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref.

Ser.

555

Title:

Gita Gur inda

12/2/22

555

गीतगोविंदम् (सहीकम्) Incomplete

Gita Govinda with : Title : Common

: Author : copy.

: Editor

: Year, Vols.

: Publisher

: Remarks

555

लमलिनेत्यादि॥ उपत एवतववपुरित्यादिनव किशलयपरिवारमितिपर्यंतं पुनः राधायाः सचक्षुस्स
 एवमेवतवतु॥ नामप्रियायमद्यं दीयतोरतोत्सवमेवत्यादितिक्रमेकथयति॥ नहिमयासहस्रएवते।
 कमतआह॥ दशानपदमिति॥ त्वयाममऐकंयदिनस्यात्॥ तदातववपुरनेदं कथं कथयसीत्यर्थः।
 धर्तुपुनरपितदेवकामयसे॥ अनुगतंजनं॥ असमशरज्वरदूतंनरबद्धततापनंपीडितं॥ अथातंत
 रं वंचयसेछलयसीत्यर्थः अतोन्ननंतवहिरित्यादिनिर्दलेयबालचरित्रमितिपर्यंतं श्रीराधायाउ
 क्तिः एवमन्योन्यं॥ एवमन्योन्यं विविधभावतावादितिनीगरमौल्योरतिरसेनाक्रान्तपोः संतो गेएवन

॥ तदेवंपश्यंस्याः प्रसरदनुरागं बहिरिवप्रियापादालक्त छुरितमरुणछायरुदयं॥ ॥

॥ ममाद्यप्रत्मातप्रणयत्तरतंगेन कितवत्त्वदालोकः शोकादपिकिमपिलज्जोजनयति॥ ६॥

मीदिगोष्ठीअनयाएपद्यामहाकविनानिरूपिता॥ वक्ष्यतिव॥ अधरसुधापानंकथानर्मतिरित्यादि।
 एवंतवेदमप्यग्निमंपद्यंसंगछत्तइतिज्ञेयं॥ तत्रप्रणयत्तरतंगेनतरेजेणोऽस्मिनेत्यर्थः॥ सुरतानु।
 रागप्रकटनेनसरवीत्योलज्जातोगातिशयेनसुकुमारांग्यामेपीउपाचशोकमित्यर्थः॥ ६॥ तदेवमि
 ति॥ हेकितवधर्तुत्वादालोकवस्तवदर्शनं प्रख्यातः प्रसिद्धीयः प्रणयतरोनुरागातिशयस्तस्यभोगे
 ननाशेनहेतुनाशोकादपिकिमप्यनिर्वचनीयांज्जोजनयतिशोकंतुजनयत्येवपरंतुशोकादपि

गीत-टी

जगत्परीवृत्त्यादयस्तत्पर्यः। तथाच। प्रतीतेस्तथा परमानंदजनकत्वमिहानोतदत्राद्योक्तजनकत्वमे
वत्कहालोकस्येतिज्ञाव। कीदृशमेतद्वरदं प्रत्यक्षं पश्यंत्याः। कीदृशं प्रियाय एतत्केन प्रियाया श्वर
रणसंबंधिप्रियावलीकेन व्याप्तं। अतएवास्मिन्नाद्यादीतिर्यस्यतादृशं॥ अरुण द्योतिरिति पाठे॥ अरुणः
संभ्राणस्तद्वत्तद्वोतिर्तुंगलमस्यास्तात्पर्येण द्योतितादृशं। कमिव॥ बहिः प्रसरदनुरागमि
वद्वयं हरिपूर्याधिक्यात् बहिर्निःसृतं प्रेमेकविपक्षयुवतिपरिहाससंकपाशोकादपि मेऽधिका
लज्जानवतीति भावः प्रसरदनुरागमिवेत्युत्प्रेक्षा लंकारः। अथास्य प्रियाकोटिरिति अरुणः सं।

॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनमिलत् मंदारविस्तंसनस्तब्धाकर्षणं दृष्टिर्हृषणमहामंत्राः। कुरंगीदृशं॥
॥ दृष्ट्वा नवपद्मनदिविषदुर्गो रदुःखापहंशं कंसरिपोर्वयो ह्यनुवः श्रेयांसि वंशमवः॥ ५७

आरोग्ये स्यादहमासाख्यो लोहिते पिब॥ ५६। इहानां संगोतेक विमंगलमाचरति। अंतर्मोहनेतिकंसरिपोः श्री
कृष्णस्पर्शरवः मुरलिकानादः वीर्यभाक् श्रेयांसिकः। आण निग्रपो ह्यनुवदुःखं॥ कल्याणदाते त्वसा
मर्थकथनायात्र कंसरिपुपक्षोपासनं किं लक्षणं। कुरंगीदृशं हरिणतरुणी नेत्राणां अंतर्मोहनं मनो
मोहः मौलि घूर्णनं तत्रादप्रशंसार्थं शिरश्चाखनं मिलनं मंदारस्य पारिजातपुष्पस्य विस्तंसनमधः पात
नं स्तब्धानां मानिनामपिवशाकरणं दृष्टिर्हृषणं नेत्रोत्साहभरणं निर्वृत्त्यानेत्रविकाशो नवतिरित्यादि
कर्मसाधने महामंत्राः पुनः किं लक्षणः। दृष्ट्वा द्रिदृष्यमुक्ते दाने वैदेत्ये दुःखमाना नैमुपलप्समानानां

दिविषदं देवानां दुर्वागं निर्वोधाः। दुःखापहंशं रवसाधनी भक्ताः विपक्षयस्तासामंशो नाशकः यच्छु।
वलेन देवाः दैत्यणी। जनेयात् मुक्ता नवंतीति भावः। अनेनापि सामर्थ्यलक्षणे नायक उक्तः। तथा च वैदे।
वादीनां विलाससाधको यस्य वेणुध्वनिः। किवत्तर्क्य तस्य पुरुषोत्तमस्य विलासित्वमिति भावः॥ ५७
॥ इति श्री मातंगो विंदे रं डिता वर्णने विलक्षण लक्ष्मीपतिर्नामाष्टमः सर्गः॥ ६॥ विलक्ष
ण लक्ष्मीश्राधनस्याः पतिर्वज्रतः श्रीकृष्णो बलीतोपत्रेत्यर्थः॥ ६॥ ॥ अणयकोपादुरिमधिसि
वेदानां कृतपश्वात्रापांसस्वी आह॥ तामिति॥ अथ शब्दो मंगलार्थः। अनंतर्पे वातांकलहंत रितो परुष

॥ इति श्री मातंगो विंदे रं डिता वर्णने विलक्षण लक्ष्मीपतिर्नामाष्टमः सर्गः॥ ६॥ ॥ श्री।
॥ तामयमन्यप्यस्त्रिंशं रतिरसं प्रित्री विषादसंपन्नं॥ अनुचितं तद्विचरितं कलहंत रितं मुग्धचरु

वचनकथनानंतरं कृतपश्वात्रापांश्राधारहृणं ते समवासाधामोहनपो। प्रेमकलहनिवारिणी हितोप
देष्टुं साध्या उवाच कथितवती। कीदृशी मन्माथस्त्रिंशं मनमथेन स्त्रिंशं दुःखितं॥ अतएव रतिरसेन श्रं
गारसेन प्रित्री संमतां॥ रतिरसेन संभोगागोणं निनां विदितं तः करणं च॥ अतएव विषादसंपन्नोऽ
देगसहितं अतएवानुवारं वारं चिंतितं स्मृतं हरे श्वरितं पुनश्चिंतितं तत्काजी न विनयं वापयातां कलहं
तरिताचेयं मायिका॥ तदुक्तं नरतेन॥ आलोच्य प्रणयकोपमरेण। प्रीत्या वारुकारमस्त्रिंशं स्वधीर्यपश्चात्
संतप्यते महामुक्तिं शिष्या सहस्रेषां व्यानुस्मृतुकलहंत रितं तामास्यादिनि। निन्नमनार्थं संगते वचने हरिते सु

देतिविश्वः ॥ ५६ ॥ तदेव गतेन कथयति ॥ हरिरिति ॥ जातस्पास्पागुर्जरीरागः ॥ यत्किं तितां ॥ जातार्थ
स्तु ॥ अयेति संवोधनं हेमानि निमानवतिमा धवे श्रीकृष्णमानं माकुरु ॥ अथवा ॥ अयेति ॥ शुभा
वहविधौ प्रियसंगमजज्ञाणे इति यावत् निमित्तसप्तमीयं ॥ संजोगार्थं विलंबकरं मानं माकुरु इत्यर्थः
माधवपदेनापि माधवोपित्वामेवं प्रसादयत्यतो मानं माकुरु इति ध्वनितं ॥ अथवा माधवे वसंतो वित
सर्वशृंगारयुक्ते श्रीकृष्णमानं तच्चिन्तितं विलंबं माकुरु न करणीयमित्यर्थः ॥ अथवा मायायाः कृपा
याः धवे धामिनि कृपासागरे कृपापात्रे वा मानं नो विनमित्यर्थः ॥ अथवा ॥ मासर्वेत्कृष्ण उत्तमान

॥ हरिरभिसरति ॥ वहति मधुपवने ॥ किमपरमा कं विक्रमखं सखि भवने ॥ १ ॥ माधवे माकुरु मानि निमा
नमधे ॥ ध्रुपद ॥

लक्ष्मीत्वं अतस्तव धवे स्त्वामि नित्याप्रतिधावनसी लेवा मानमनुवितमेव ॥ अथवा ॥ हेमानि निमा
नमधे माधवे त्वयि कृपापरे त्वमपि माकुरु कृपापरा भवेत्यर्थः ॥ कीदृशे माधवे मानमयेत्वां मानना
यश्च नुरे त्वरा युक्ते मानमयेत्वां मानयितुं शी लेवा मानं दातुं योग्येव ॥ अथवा ॥ हेमानि निप्रियेष्ट
हागते मानं दातुं योग्ये मानमये मानमप्रचुरे उन्नयमपिराधा संवोधनं ॥ माधवे कृपापात्रे माकुरु ॥
कुरु सर्वथा श्रीकृष्णस्त्वां प्रत्यागतस्त्वयामाननीयः आह्वयति भावः ॥ ध्रुपद ॥ मधुपवने वसंत
तवायो वहति सति ॥ हरिकृष्णो भिसरति ॥ यमायाति ॥ हे सखि सरत्पत्न्यगुणं ज्ञेयं वचनं शी लेवा ॥ भुव
ने प्रेतीके ॥ अपरं कृष्ण भिसराण्त्वं अत्यल्पं उल्लसं सुखं अपितु न किंचिदित्यर्थः ॥ अथवा ॥

भुवने वैकुण्ठलोके लक्ष्मादिभिः किमतः परं उल्लसं सुखमनुभूयते किंचिदप्यर्थः ॥ तवार्तिनाशयं प्रणत
इति हरिपदेन कथितं ॥ भवने इति पाठे स्वकुंजे तं प्रियं विना वियेणाग्रे किमधिकं सुखमस्ति यत्र स्थिता सति
प्रिया हरं न कुतुषेत्यर्थः ॥ वेधदितः ॥ हृदयमेवात्रानयाति भावः ॥ भवने तु क्ता शश्वद्भवतीति भवनं किं तिकुं
जमं हिं परमसुखरूपं तत्र स्था भवति अतः परं सुखं किमधिकं अतएव हरिपितृकवने अभिसरति आ
पातिसर्वसत्केति अयमेवाधिकतरमिति भावः ॥ १ ॥ अपिच ॥ ता लेति ॥ कुचकलशं स्तनद्वयं किं किं मयं विफ
लीकुरुषेति श्लोकं करोषि ॥ कृष्णकण्ठो वनकुचकलशयोः साफल्यं तस्मादेवैकल्यामिति भावः ॥ अति ॥
सरसं ॥ अतिशयेन शृंगारसहितं यथाचातिविमर्देनैव तालफलस्य सरसप्रदत्वं भवति ॥ तथैव वा ॥

॥ तालफलादपि कुरु मतिरसं ॥ किं विफलीकुरुषे कुचकलशं ॥ २ ॥

अतिविमर्देन शृंगारसमोद्भूतं भवतीति ध्वनितं ॥ तथाच ॥ अपरोपिकलशोरसोजलं तत्सहितः मंगलाय
प्रियतनागमेतत्करे प्यते ॥ तोस्मिन् वसरे त्वयाप्येवं कर्त्तव्यमिति भावः ॥ अथवा ॥ शृंगारगते प्रियतमे सर्व
स्य मेवापतेत्यं किं नाप्यसीत्याहुः ॥ हेराधे कुचकलशं कान्चनकलशरूपं प्रियागमने मंगलचटुत्वं मि
ति वातं किं किमर्थं प्रियार्पणं विना विफलीकुरुषे उपायनमिव अये धत्वा फलान् कुतश्च फलवत् अर्पये
त्यर्थः ॥ यथा कश्चित् मरुत्तदि आगते सति श्रीफलं ध्यायेत् धत्वा मिलनं करोति ॥ तथैव त्वमपि कुचकलशं त
दुपरि कृतस्य अग्रभागं श्रीफलतुल्यं अर्पयित्वा मिलनं कुरु इति भावः ॥ २ ॥ ननु यदा हरिरगतस्तदा त्वं

मानकथितं मित्याह ॥ कतिनेति ॥ इहं मस्तिरंसां प्रतमेव अनुपदेशानं स्थानं प्रतिया कतिनकथितं कियं नृक
 थितं अपिदुवहुकथितमित्यर्थः ॥ किमिहं ॥ इति अतिशयेत मनोहरं चित्रो रं मापदिहरमा उपेक्षस्व अनुप
 ममिति पा ॥ देहरे विरोधं ॥ कीदृशं हरिं ॥ अनुपमं ॥ उपमा र्हितं ॥ अनिरुपममित्यर्थः ॥ इयं उपदेशावाक्यं
 या कति कियद्वारं न कथितं ॥ अपितु समये समये बहुकथितमपित्यपानावधिरितुमित्यर्थः ॥ अतिशय तु
 चिरं रुचिप्रदं हरि मनोहरं कुंजद्वारि स्थितं मापदिहरमा लेजहस्तगतवस्त्रिवेत्यर्थः ॥ ३॥ एवं श्रुत्वा भ्रमुरवी
 प्रत्याह ॥ किमिति ॥ त्वं किमिति ॥ किमर्थं विप्रोदसि ॥ विप्रिन्नाजवसि ॥ ननुना स्मि विप्रिन्नेत्यत आह रे

॥ कतिनकथितं पितृमनुपदमचिरं ॥ मापदिहरहरिमतिशयरुचिरं ॥ ३॥ किमिति विप्रोदसि रोदिधि
 विकला विरुसति पुवतिसभातवसकला ॥ ४॥ सजजन विनादलशालितशयने ॥ हरीमकरोकपसफल

दिधाति विकला विकलासति रोदिधि ॥ अतएव सकला सकला समस्तपुवति सजातरुणी परिषदसति
 हास्पं करोति ॥ तव वेष्टितं विरुसतातिवा ॥ अथवा ॥ सकलावपु ॥ विकलायुक्ता सपरिपाशुशाले
 त्यर्थः ॥ अथवा ॥ किं विप्रोदसि यन्मया कांतः तिरस्कृतः इति एवं विप्रोदकरो विकरोषि प्रक्यात् विकला वि
 कुलासता किमिति रोदिधिरुदनेन च किं विप्रिन्नाजवसि ॥ तवेति त्वं सकलाचातुर्योदिकलायुक्तायुवतियो व
 नेह ॥ मासभासभाजपंडितासरिसमरुतलाणविहसति ॥ अथे स्थितः प्रियः सन्मुखे गत्वा आरंभं
 करोति व्यर्थं विप्रोदतिरोदतिवेति मरुमदेति विहसनमित्यर्थः ॥ ४॥ तर्हि किं करोमीत्यत आह ॥ सजजे

तिरे सजजन विनादलशालितशयने ॥ सजला तिजलस ॥ हिता त्रिया निन विनादल निकम तिनापत्राणितेषां
 शालितं विप्रितं शयने शय्यास्तादृशे ॥ इति सकलसौंदर्योदिगुण विशिष्टनायकरत्नं अवला चक्यपरप ॥ अत
 एव नयनेनेत्रे सफलमद्वतार्थयतदृत्तं ॥ अतएव तां फलमित्यादि ॥ तथायद्विरुतमात्वं निर्वृतसजजन
 विनादलशयनासितमनुगतं सस्त्रेहावलोकनेन सत्कृत्यकृतकार्यभावेति भावः ॥ अथवगतव विरुतापे
 न सजजन विनादलशालितशय्यायां हरिमवलोकायेति न कथितमित्यर्थः ॥ सजलेत्यादौ सप्तमी ॥ अस्मि ७
 यनेतवानुनयार्थमुपविष्टं ॥ हरिमवलोकयेति वा ॥ अथवा ॥ हे सफलनयने सदेह हरिमवलोकनेनैव फलेन
 श्रीरुत्पेन सह पुक्तेनयनेनेत्रेयस्यास्तादृशे हेराधे सजजन विनिदलशालितशयनेन सजलेन सहवर्त्तमा

॥ जनयसि मनासि किमिति गुरुवेदं म ए ममवचनमती कृतचेदं ॥ ५॥

नानि न विनादलानिकमतिना पुष्यपात्राणपित द्वियोगेन हाहूरुपाएवेव अतस्तत्संबंधेन शालितशयने
 शालितशय्यां हरिं वियोगतापरं श्राकुसं अवलोकयत्तु ख शिरवापर्यंतं तत्स्वरूपं आसमंतात्करोणलो
 कयस्वपराणां कुर्वित्यर्थः ॥ अवलोके न्युपलक्षणां सत्त्वं द्रियसुरं प्राप्नुहाति सरय्याग्रा जिघ्रायमिति ॥
 भावः ॥ ५॥ विचारयंतीमाह ॥ जनयसीति ॥ मनसि चित्ते गुरुवेदं मरुदुःखं किमिति जनयसि ॥ वलात्का
 रेण किमिति उत्पादयति वरूपमाणं प्रदचनं श्रुदुकीदृशं अनाहितो नाकां हितो जेते वैरस्यं यत्र ता
 दृशं ॥ पुवयो हितकारिणमित्यर्थः ॥ अथवा ॥ मया सरु अनाकतिनं जेदं यथा स्यादेवं मम वचनं ॥
 श्रुत्वा ॥ ५॥ यं मम सखा मतो ॥ जिघ्रायमदनिष्टं न च दिष्यतीति बुद्ध्यामदचनं श्रुतिविभावा ॥ अथवा ॥

प्रियमसिमममनस्विवागुकरवेदं वहुदुःखं किमिति किमर्थं जनयसि गृहगतं मां शयं त्यजता तितस्पदुः
 खं भवति मम वाक्सां नावधारितमिति ममापि दुःखं नवति एव नो चितमिति पर्थः ॥ अतएव मम वचनं अपनी
 हित भेदं नई हत ते देवे हितं येन तत् ॥ तव ममतस्यापि दुःखं नो त्यघते तन्मम वा संश्रणुक एतं हितं ॥ अव
 धानं तु वित्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेवाह हरि रिति ॥ हृदः वियोगदुःखं अन्यना यिकासंगजन्यदुःखं बाहरतीति
 किं किं चिन्मावमपि अतिस्वल्पमपिकरोषि वाक्सां मुचुरमितदा तव हृदि वा ति प्रायः प्रकरोत विषयतिनो
 चेत् ॥ श्रीकृष्ण उपाया तु त्वदंति कंग घटु वहु मधुरं ॥ तिस्रः संयथा स्यात् एव वदतु अधिकं वा दु वद
 त्विति वा ॥ एवं सस्वकी यं हृदयं अतिविधुरविकलं किमिति करोषि अपवा ॥ तवाज्ञा वेदुरिः तव विषाद

॥ हरि रूपया तु वदतु वहु मधुरं किमिति करोषि हृदयमतिविधुरं ॥ ७ ॥ श्री ज
 ॥ परेव न एतमेतिललितं ॥ सुखपतरसिकजनं हृदयं चरितं ॥ ८ ॥

हस्तो सन् उपायमतिशयेन वियोगयुक्तं संयोगे सति समापेया तु त्वां प्राप्नोतु तिवहु मधुरं एवं हृनां स।
 खीजननां मिष्टं वाक्सां वदतु मोनेन त्यक्ता जगदवाक्सेनेव हृदयं हृदं अतिविधुरं भवति अतिशयेन तत्रापि
 विशेषेण धुरं प्रकटं मोनेन अभिप्रायेण ज्ञायते इति कारणं तव हृदयं नाव ॥ ७ ॥ श्रीजयदेवेति ॥ श्री
 जयदेवप्रणितं ॥ हरिचरितं श्रीकृष्णचरितं रसिकजनप्रतिविशेषरसास्वा हृदयतुरं प्रकटजनं सु
 खयतु भानंदयतु ॥ उक्तं च ॥ शृंगारप्रचुरा न्नेशयत्र तच्चलितं विदुरिति ॥ अपवा ॥ श्रीजयदेवप्रणितं रति
 पूर्वैर्किं राधासखा पश्चान्नयाम हुतामिति ॥ अतएव ॥ त्वितमिति ममो हृदं हरिचरितं कुंजकरिसचिन

यं कृतं परधं हितं हरिता हृदं चरितं सरया युक्तं श्रीराधां प्रति रसिकजनं श्रीराधा धानं कृष्णं श्रुत्वा रस
 मानि चरितं यथा हृदितं रसिकं सुखयतु रदमेव परमसुखसुखं श्रवणं कीर्तना हं नयति सिरवानुभवतु
 अथवा इति श्रीराधामये तत् रसिकजनं जयदेवेन प्रणितं इतीति किं त्वितं श्रीराधां प्रति नमि तं हरिच
 रितं हृदयं चरणं सरयागीतं श्रीराधामये तत् रसिकजनं श्रीराधा धानं सुखयतु श्रीकृष्णसन्मुखीभू
 त्वा श्रीकृष्णसमाग मानंदं अनुभवतु सुखयोः समागमसुखमेव रसिकानां परमसुखमिति भावः ॥ ८ ॥
 किं वा श्रीतमचि मया सर्वदुःखं अनुभवति ॥ अतः सन्मुखी भवेत्वा शयेनोपदिशति ॥ अथवा विपरी
 ताचारणेन विपरीतमेव स्यात् इत्याह ॥ स्निग्धेति ॥ हे विपरीतकारि लिविपर्ययविधा चितीति संबोधनं ॥

॥ स्निग्धेयत्परुषा सिघ्रप्रणमति स्तथा सिय दू फि किं देष रुणा सिय दुनु खे विमुखतां यातासि तस्मि
 न्निवे ॥ तदुक्तं विपरीतकारि लितवप्रारवेऽचर्चा विपरीती श्रुस्तप नो हि मं हुतवरुः श्रीदामुहोयातना ॥ ५ ॥

तत्ततो हे ते स्तस्मि एतत्सर्वं युक्तमेव तथा च यः परस्मिन् विपरीतमाचरति तस्य सर्वविपरीतमेव भवति किं
 तत् ॥ तव श्रीखंडचर्चा विपरीतं नानुतेपो विप्रमिश्रमं सापजनको भवति ॥ अथव शातां श्रुत्वा स्तपनः सूर्यः ॥
 शांतलस्य पायोपिताय माचरति ॥ हिमंतु पारोपि हृतवहो गिरिवहाह की भवति ॥ श्रीजमुदः के विप्रमोहाः ॥
 यातनास्ती भवेदनुपनयंति ॥ यद्यनः स्निग्धे तस्मिन् विप्रेमधुरवचनैः स्नेहं प्रकाशयति ॥ सति परुषासि
 निहुरभा विणयसि यव प्रप्रेणमति तस्मिन् स्नेहं देष रुणा सिद्धे प्रमवलं अस्थिता सिमन्तुनु खेभ्या तिवनाय सन्तु

येतस्मिन्त्यविमुखतापातास्मिपराश्रुखतांगतासिवातनातीववेदनेत्यमरः ॥ विरोधात्कारः शाईत्यवि
 क्रुडितं त्रतं ॥ ५६ ॥ सगतेकविर्मंगलमाचरति ॥ सांज्ञेति वयं श्रीगो विंदस्वपत्तारविंदचरणमलं वंदामहे
 नमस्तुमहे ॥ किमर्थं ॥ अमुनस्वदयनात्तिप्रतिबंधकदुरितस्य नाशाय तादृज्येयतु ॥ बहवचनं शिष्य
 च प्रियायेतादुरितनाशनसामर्थ्यं द्योतयति ॥ स्वच्छं पितिकं विशिष्टं स्वच्छं दयया स्याद्वंदमकरं स्व
 त्त्वं दूरचयथा स्यादेवंगर्वस्याप्रसवंत्यामं द किम्यागंगाया मेदुरं स्त्रिधत्ततथागतया ॥ तथाच ॥ यस्मा
 सांज्ञानंदपुरं दरादि विषयं दूरं मंदरादरादनम्रेर्मकुंदं नीलमलिभिः संदर्शितं दिदि ॥ स्वच्छं दमकरं दसुंदर
 गलनं किनी मेदुरं श्रीगो विंदपदारविंदमशुनस्वदयवंदामहे ॥ इति श्रीगीतगो विंदे कलहंत रितावर्णिनेमं
 दमुकुंदो नाम नवमः सर्गः ॥ ५७ ॥

क्षि ॥ यदागंगा जगत्पुनाति इति किं तत्त्वं तस्य सामर्थ्यमिति भावः ॥ अरविंदे हि मकरं दोषवहितेन मेदुदि
 ना उपमायते ॥ इत्युपमात्कारः ॥ पुन किं भूतं ॥ सांज्ञेति विदो आनंदो रूषीयेषां ते पुरं दरा द्यं दरा द्यो दिवि स
 दंता ॥ त्रिविधं दोषवितेषां दहेः समहैरमं दरा दधिका दरा नत्रैः समतात्कायादिना नति युक्तै
 स्तेर्मुकुंदं नीलमलिभिः संदर्शिताः इति शब्दमराय स्थितं तादृशं ॥ अनेन मस्वरणा यत्वं कधि
 तं ॥ अत्र चरणस्य कुमलोपमामं द किम्या ॥ मकरं दोषमासुरं दं मो विनीलमणीनां भंगे पमा ॥ एवं प
 द्रूपकताचरणस्य ॥ तथाचात्र मं द किनी ना पौनःप्रापकतया विरतप्रवारूप कल्यात् च भगव
 तः यशो वर्णते ॥ ६० ॥ इति श्रीगीतगो विंदे कलहंत रितावर्णिनेमं दमुकुंदो नाम नवमः सर्गः ॥ ५८ ॥

मंदोतसोमंदोयत्नवान्वा ॥ श्रीराधायाः प्रेमकलहवासेनतिरस्कृतत्वात् मंदा ॥ स्थिरः मुकुंदसख्याम् ॥
 कर्तुं कुं दितं दुरीकृतं येन सवर्णितो यत्र अथवा ॥ श्रीराधायाः प्रेमकलहवासेन मकलहंतं यस्य स ॥
 कृष्णो वर्णितो यत्र ॥ अथवा ॥ सख्यो बोधितत्वात् स्वयं मौमत्वेन शृणोतीति मकलहंतं मकलहंतं मुकुंद
 पदीपादानं ॥ इदानीं सख्या बोधितोमानिना स्वयमनुनयति ॥ अत्रांत इत्यादिना अत्रांतरे स्मिन्ने ॥
 वाचसरे प्रदोषे निशा मुखे रुद्रिहसः सुमुखी सुंदराननां किंचित्कोपशमेन प्रसन्नवदना मित्यर्थः ॥ श्री
 राधामुपे ससमीपंगत्वा सानं द्रादुं आनंदं न गत्व दूरगं कसहितं यथा स्यात्तथा इति वक्ष्यमाण
 मुवाच कीदृशी मस्तु रोषवशांस्त्रिधकोपयुक्तां सरवीवचनैः किंचिद्वमितरोषा मित्यर्थः ॥ पुनः किं भूतां ॥

अत्रांतरे मस्तु रोषवशां मसा मनिः श्रवणनिः सरमुखी सुमुखी मुपेत्य ॥ सत्री ॥
 उमीक्षितसरवीवदने दिनां ते सानं दगदुदयं दं हिरित्युवाच ॥ ६१ ॥

मसी ॥ अत्र पारैर्निः श्रवणैः निः सह विरुद्धं ॥ खसरुना क्षमं मुखं यस्या सांस्त्री उं सख्यं यथा स्यादेवं
 अक्षितं सख्याः वदनं मुखं ॥ यथाती ॥ अथवा प्रातः कालानो हरिरागतः सा पं कालो जातस्तथापिन मानं
 मुंचति ॥ तस्य हरिस्तस्याः मानहारकः आलसः स्वयमेव इत्युवाच वक्ष्यमाणं विनयवाक्यं भारु अ
 नुनयचतुरत्वादि विपरीतं ॥ ६२ ॥ तदेव गतेन कथयति वसीत्यादि ॥ गतस्यास्य देशकश दीपागः अथ
 तात्वीतात् ॥ रागवत्तुल्यं ॥ अथ वृगमं न मु शनि द्रादुणी यमाननयनयुग्माद्या ॥ सुखशायिनीति
 जहायते देशवरा ॥ न वेदोरा ति ॥ लघुदु तो लघु अत्युल्लेखताली प्रकाशितेति ॥ गीतायं स्तु ॥ हे प्रिये प्रा

एतच्च ज्ञेयं शिवायैव मन्त्रो हरे शिवं यस्या स्तादृशं तं मायैव मन्त्रि प्रये अनिष्टानं अकारणं भाव्य नायिका
 संतो गच्छन्ति राहिसं ज्ञानं मुंचन्तं ज्ञानं नु मन्त्रा न कृते तव का हा निजिता अतः प्रयाह सपदाति सपदाति
 त्वन्मानसमकाले एव मन्त्रानलं कामाग्निः मन्त्रमानसं हृतिनाप्यति अतोमानस्यागस्येका वातो किं
 तं मुखकमलमधुपानं देहि मुखमेव यत्कमलं तत्संवाधियन्मधुस्रोत्यादितः प्रिशमनापतत्यानं देहि
 अनेन मानेन संमुखं पश्येत्सा मुखवलीकं पाचितं ॥ अथवा वा रुशाले मायैव देकनि एव भाषी इति
 अतएव अकारणं मानं मुंचेत्सर्वं अता पानं देहा मुक्ते त्यात्री यावते ॥ सपदिशा घं मुखकमलमधुपानं

कस्यि यद्विकं चिरपि दंत रुचिको मुह हसति हृतिमिरमतिघोरं स्फुरदधरं सीधवेतवदन् चंद्रमा
 रेचपतिलोचनचक्रे ॥ १ ॥

मधुपघनिः स्वतः चनामृत पानं देहि अस्या हरे शिवं पानमुच्ये अतः पानं देहा मुक्ते मुखकमल
 मधुपानमधरामृतं वा ध्रुवपदं अपि च हे प्रिये त्वं पदिकं चिरपि प्रियासि प्रिय निरपेक्षं स्वल्पमापि
 वदसि वक्ति तदा दंत रुचिको मुह तव दशना तां पादति मैव को मुह चंद्रज्यात्मे सा अतिघोरमति श्रीमं
 द्रति निरंदर सा धासम एव धकारस्त हृति रुरा करोति अपि च तव वदन् चंद्रमा इव सः स्फुर
 दधर सीधवे प्रकाशमाना धरामृतार्थं मम लोचनचकोरं चंद्रः पक्षिविशेषं रोचयति सा विवाधं
 करोति सा धवे प्रकाशमाना धरामृतार्थं मम लोचनचकोरं चंद्रः पक्षिविशेषं रोचयति सा
 विवाधं करोति सा धव इति तादर्थ्यं चतुर्थी अनेन चंद्रमसः न हृतिजननत्वमिति कथितं लोचनयो

श्वकोरत्वेन तदेकजीवनतया तदधीनत्वं चेति ध्वनितं अपि च नयनयो अधरपाने घृणातर्कपर्य
 येना धर सुधा अद्रुतमा धुर्यजरो निरूपितः ॥ १ ॥ मृषारोपप्रकटयती माह सत्यमिति हे मुहति शोभन
 दशनैतं सत्यमेव यथार्थमेव यद्वि मयिकोपि न्यसिको पवत्यसित दारका स्तीक्ष्णाय नखरास्त एव शरा वा
 एणस्तेर्घातं प्रहृष्टं देहि तेनापि चेन्ननुपपत्तिरा नुजवं धनं वाहु स्यां वंधनं घटयते नाप्यसंतोषो रस्वं अरै
 दशनैरधरे हतं जनययेन वा सुखजातं सुखसमूहो न व तिते वनु कुरु इति रुस्पोपदेशश्च कथितं तथा मप्य
 पराधानु कूलं हंडं विधाय कोपं मुंचेति भावः प्रज्ञाणं हि संपराधं पुजने धृता उ न बंधनं रवं उ नाहयो हंडाः
 समुचितः अत्रैतद्याजेन नखरवृत्ता लिंगं न च वना हीनं प्रार्थयते ॥ २ ॥ ननु या तव प्रिया सा हंडं विधातु

प्रिये वा रुशाले मुंचमयिमानमनिष्टानं सपदि मद्गानलो हृतिमम मानसं देहि मुखकमलमधुपानं ध्रुवपदं
 सप्तमेवा सियदिसु हृतिमयिको पि नादे हिरवरनखरशरघातं घटय नु जवं धनं जनय रद्वंडं नयेन वा प्रवतिसुख
 ज्ञाते २
 किं मया उत आह ॥ त्वमसाति त्वं मम जीवनमसि त्वयि विषण्णायामम विधाते भवतीति प्रसन्नयां प्रसाद
 इति त्वमेव मम जीवनमतो ज्ञातव्या ह्यस्मि प्रिये न व त्वतस्त्वमेव मम वक्ष्ये ज्ञेति भावः ॥ त्वं मम भक्षणमलं
 करणमसि गौरांगी त्वं विनाश्यामशरीरस्य मे केनायि भक्षणं न वतीत्यर्थः ॥ अनेनापि व्याजेना लिंगं न
 यावते भवजन्मधोगोपजन्मजपधोत्रज रूपे रत्नाकरे त्वमेव मम रत्नमसि यथाऽखोरत्नाकरे प्रवि
 श्य परिश्रान्तः कश्चिर्ज्ञानं प्राप्नुयैव भवति तस्याहमप्यस्मिन् वजे त्वां स्त्री स्त्री रत्नं प्रपन्नता योस्मीति

यस्यासादृश्या त्वया सततं नित्यमेवाक्रांतेत्याते। तथाच। सदा त्वयामहये हारये न्यस्वप्रवेष्टुं लमेवनास्ति
 सांगस्यप्रवेशाभावात्। अनेगएव ५ परंप्रविशति। तस्यांगभावात्सिर्धः। हेप्रणमिनी तस्मात्परीक्षं ज्ञानं चेन्मा
 लिंगानमन्ने विधेयतां कर्तुं अतो विधेहि कुर्वित्सर्धः। आतंक, क्रोधं कयो रिति धरणि। ॥६२॥ यधेवनप्रत्ये वि
 त्तदामयापराधानुक्तं लंडमाचरेत्याह। मुग्धे सुंदरिमहेवा। निईयं हयारहितो हंत दंशं दशनं सुतं। अथच
 दोर्वल्लिबंधं जुजलता बंधनं निविडुंगां स्तनास्मासापी। नच विधेहि कुतः॥ हेचंडि अतिकोपने॥ त्वमेव मुग्धम
 पराधिनो मम हंडाचरणे नानंदमंच प्रामुहि। नपुनः पंचवाणः कामः स एव निरपराधिजनहिं सकृदेन चंडाल
 परिरुक्ता तं केशं कां त्वया सततं वनस्तनजघनयाक्रांते र्स्वांते परानवकाशिनः॥ विशतिवितनोरन्यो
 धन्यो नकोपिममांतरं प्रणमिनि परीक्षां ते विधेहि विधेयतां॥ ६२॥ मुग्धे विधेहि मयि निईयं दंतं दंशं हो वी
 ल्लिबंधं निविडुस्तनपीडना नि। चंडि त्वमेव मुग्धमंच यमं च वा एवांगलकांड दलनादसवः प्रयोतु॥ ६३॥

स्तस्य कांडनं दलनात्काराच प्रहरणं सकः प्राणाः न प्रयांतु न निर्गच्छंतु। चंडालप्रहारेण न समीचीना ग
 ति अतस्त्वया साक्षादेव यथोचि दंतं दंशं चरणं विधेयमिति ज्ञाव। तथाच कामपीडया प्राप्त दशम्यवस्तु
 या अतिकामातुरः संजोगं रूपं प्रसादमानवत्पाः सकाशात् चरित इति ध्वनितं चंडि स्यादतिकोप
 नेत्यमरः॥ चंडालकांड दलनादिति पठित्वं डोवक्रोऽलकांडोऽप्रलकबंधः केशसमूहस्तस्य दलनात् प्र
 सरणात्। अर्थात् स्त्रीराधा च दनपार्श्वयोरलकलंबनात् न मुकुटं अंचरुर्धेमां ह्रात्यर्थः॥ तथाच तथो

भातुममेवानंदसायिनातिभावः। अथवा हेचंडिकोपेन वक्रैस्त्वमेव पुरुषा यितं मयि स्त्रिया यिते विधेहि संपा
 दय एवकारेण अहं त्वत्तज्जायति रे केण पुरुषा यितं न करोमीत्यर्थः। आराधाकर्तृका पुरुषा यिता निदर्शयति
 दंतं दंशं ते वं ल्लिबंधं निविडुस्तनपीडना निमय्येव विधेहि निईयं यथा स्यात्तथा न उहमुंच औ रसी संम विबि
 षयेन प्राप्नुयात् मानुर्वित्सर्धः। असवः तव प्राणाश्च मय्येव प्रमांतु मत्परायणं भवंतु॥ अथवा॥ हेराधे
 मयि निईयं नितरां दय अतिशयेन दयापराजव॥ हे पंचवाण कामदेव चंडालकांड दलनात् हे मुग्धे मम प्रा
 र्थनां निजेतीक्ष्णवाणाद्यातात् निईयं नितरां दय दयं विधेहि॥ वधादुपस्मेत्यर्थः। आराधाप्रसादे मायि
 जातः अतः परंतवापि परचवोगत इति ज्ञावः॥ ६३॥ ननु कोपानां स्येवेत्यत आह। शशिमुरवीत्यादि। हे शशि

॥ शशिमुरवित्वं ज्ञातिजंगुर अर्पुवजनमोहक कालकायसपी। तदुदितनयं जंगुनाय फणां तदधरसीधुमुधैवमिदं मंत्रः ६४

मुरलीचंद्राननेतव जंगुर अर्कः कुटिलोर्जोतिशो जते॥ कीदृशीयु वजनानां तरुणजनानां मोहय स मोहनाय
 कालान्तीक्ष्णकालसपीलु साहिवर्जः। अस्यानुजगदस्वामोहय तसो दृष्ट एवेत्यस्याः कालत्वं तदुदितन
 यं जंगुनाय तस्याः लकाशङ्क दितं यत्तजयंतस्य नाशाय फणां तरुणानां म त्वत्त एव फल इत्यर्थः। तदध
 रसीधुमुधैवत्वदीया धरसीधुर्मदिरा विशेषः स एव सुधा मृतं स एव सिद्धः साधितोर्मत्रः त्वमेव वंद्य धरा मृतं
 पाययसितं तपरं तद्विषा फराणां न वेदस्य यात स्यादेव अतो धरपानं दत्वा तव कोपसर्पदृष्टस्य मम जीवनं स
 पाहयेति तावः॥ ६४॥ एवमप्युत्तरमुपपद्यते प्रत्याह। अथ यतीत्यादि॥ हेतत्वीरुणां गतवदधामो न नि

प्रयोजनवचनसंकोचोऽसंख्ययतिषाडयतिशङ्कापास्तव एतावन्तं कोषधारणमनुचितमिति स्वनाय
तन्निषेधोपादानं तस्मात्तु पंचमं रागविशेषं प्रपंचय विस्तारय हेतुं लिमधुरासापैर्माधुर्यवर्धस्वरासापैः म
धुरवचनैर्वातायं मम संतापं विनोदयापसारय हेतुं मुखविमोहो जननवनेदृष्टिः कुर्यात्सावरो केः विमुखी।
भावोऽस्य विमुच्य सुमुख्यास्तु वै सुखमनुचितमिति भावः हेतुं मुग्धे प्रियस्नेहानभिज्ञे अयं प्रियः सुखमेव
अनाहूत एवोपस्थितः अणतः कीदृशः अतिशयस्निग्धः अतिशयेन स्नेहवान् ॥ अतो मानं मुच्य स्वयमा
गतः प्रियो ह्यहं संप्रति मानाय नोदनाय तदंगस्त्विति कुरोति। वंधकैति हेतुं प्रिये अयंत वाधरो वंधकः।
तिर्वाधवः वंधकस्याहण पुष्पविशेषस्य यादृक् तिदी/स्ति संस्थाः वांधवः सुहृत्सोषक इत्यर्थः अनेन वंधुका

कथयति रघुमोहं तन्निषेधं पंचमं तदुलिमधुरासापैस्तान् विनोदयदृष्टिः ॥ सुमुखि विमुखी भावं
तावद्विमुच्यमुच्यमां स्वयमतिशयस्निग्धो मुग्धे प्रियो यमुपस्थितः ॥ ६५ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

दृष्टिश्चैष्यमुच्यते। अयं च स्निग्धो गंडः कपोलः मधुकण्ड विर्मदिरुजनि तपां डिन्नाम धक पुष्पस्यैव
अविः कांतिर्यस्या एतादृशश्च कांतिशोभते तेजोचनं नीलन (लेन श्रीमोचनं स्वकां त्या नीलोत्पलस्य कां
तिमोचयत्याजयतीति दृष्टं ॥ स्वभाव एव नीलतारक्तत्वात् नीलं च हृदं जनेन विनापि सुतरां नीलोत्प
लमप्यतिशेतेति भावः हेतुं सन्नदंति कुं पुष्पस्यैवानायेषां तादृशताय स्यात्तादृशः। तव सासाति
लप्रसरनसपदवी तिलपुष्पप्रसिद्धिं अत्यतिशयोक्तिः। अयेति पाठे अतिक्रामतीत्यर्थः। प्राय इति तद्व्या

मिसप्रसिद्धः पुष्पापुधः पुष्पमेवायुधशब्दं यस्या एतादृशः कामस्त्वन्मुखसेवया विश्वं जगद्विजयते। कामः
पंचमिरेव शरैर्विश्वं विजयते त्वन्मुखे वंधकमधकनीलोत्पलतिलकुं पुष्पाणि संता तिलन्मुखदेवप्राप्तापु
धः कामो विश्वं विजयते इति भावः। तथाच। रक्तपां नीलकषायोज्वलेति। आकर्षणवशां करणे न्याह न
वाणशोषलोतिकामस्य शराः कथिताः ॥ त्वन्मुखसेनयेति पाठे त्वन्मुखमेव यासेनाकर्तुं तेन वंधकैर्वंधुजी
वे स्यादिति पुष्प। मधुपुष्पो मधुकश्च गुडपुष्पो मधुमदतिहासवती ॥ ६६ ॥ इति मिति ॥ हेतुं चित्तं पुष्पाणि
तापृक्षिणां प्राप्तासती विबुधयो वतदेवपुवतीनां समरं अहो अश्वयं वरुसि धारयसि एकैनेवां गेन देवां
नानां सौंदर्यं तिरस्करोषीत्यर्थः। तदेवाहृदशवि तितवदृशौ नेत्रे मत्तलसे मदेन हर्षेण लसेमं यदेतथाच

॥ वंधककृतिपांधवो यमधरः स्निग्धो मधुकण्ड विर्मदिरुजनि तपां डिन्नाम धक पुष्पस्यैव
नीलोत्पलतिलप्रसरनसपदवी कुंदाजदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पापुधः ॥ ६६ ॥

सर्गेण केवमहात्मना श्रीदेवांगनालं लुनेत्रे एव मे मत्तलमेरुभासी त्यास्य र्यमिति भावः। तव यदनं रं दुमत्याप्य
रं रं विषयणीयाम नित्यस्याः अस्यां विषय इत्यर्थः ॥ तव मुखे अयमिंदु रिति मतिर्भवति। तथाचेंदुम
ती देवांगना तस्याः सौंदर्यं दृश्य धिकशो जां मुखे नैव यस्मीति श्लेषेण लभ्यते। तव गतिरिति नं जनमतोर
मात्ते कानां मती हरिणी। अयया। जनस्य मत्तलस्य न तस्य जनस्येति। तथाच मतोरशक्त्या श्रीदेवांगनात्
सत्त्विका। अयया। रमाजन्मी सदा त्विका। तस्याः सौंदर्यं दिकं तव गत्यंत भूतं नर्तत इत्यर्थः ॥ तवोरु

इयं कुरुमं वि धुतरं च वि धुतस्वरो नया तिर स्तुता रं च कुरुमं येन ता रं । तथा च कुरुमं येन ता रं । तिर स्तुता रं च कुरुमं येन ता रं ।
 तामं चाना श्री देवांगना वि । अथ च । तवरतिः सुरत ग्रीडा कजावती काम कला कोरा ल शा । तिर स्तुता रं च कुरुमं येन ता रं ।
 लक्षित मोहा यित विद्यो का हिमती त्वर्थः । तथा च कोरा लेने वा ग्रीडा ता कलावती नाम्नी देवांगने तिभावः ।
 भुवोर चित चित्र लेखे निर्मित विचित्र लेखे वा रु चिर पादुम नो हरे रत्यर्थः । तथा च सुर्गे एका चित्र लेखा । अ
 त्रलुत्तु म्भ्यां चित्र लेखा ह यं रचित मित्या श्रव्य मि तिभावः । ये यो नामा यम लेकार स्तुतं हं दिना येयः प्रियम
 राख्यानं मेर सव प्रसवे शत्व मिति । एषा कं वेरं हरे रत्यर्थः । तथा श्रोक ह्येन गण को रनेन प्रसादनं
 हरे तव महान् सेव नमिंदु मत्या सूरंग तिर्ज नम नो यमा विधुतं मरुतं । रति स्तव कु लावत रचित चित्र लेखे च ताव हरे विवु
 ॥ श्री विव स्तुता हरिः ॥ कुत लया पीडन सा र्दरा रा धा पन पयो धर स्मर गह ल्युने न सं जे रवान् । यत्र स्वि यो वेनं व ह
 धति पील तिज्ञा मय चि स दि पे त त स्तुता रं कं स स्या लम न र जित जित मिति ध्या पी ह कौला हृत ॥ ६८ ॥ मित निप
 इति श्री गीत गोविंदे श मः सर्गः ॥ १६ ॥ श्री गता ६७

कथितं । ६७ । कविः सगंतिः आशिषं प्रपुते हरिः श्राद्ध सो व पुष्पा कं गायतां श्री हिमानं दंतवुतां विस्ता
 रयतु नक्तानां केश हरी ति हरी । किल नृणां । रणे संग्रामे आयाः पा नो यो पयो धरो तपो स्मर गत
 संस्कार तो थो या भ्यां ता हरे कुं नो य स्य तया विधेन कु व ल या पडिन ह स्तिना सा हं ने देवान् र्सं सर्गवान् । अ
 ग्र प्रचुर शृंग रित्वं तथा च श्री राधायां सर्वाधिको भाव स्तथा च श्री कृष्ण स्या दुत वीर्यं शृंगार विरो धिमपान क
 हेतु मरु सत्व ह स्ति सं या मे शृंगार रसा वि भावेन वर्णित मिति ज्ञेयं । तदेवाह । यत्र यस्मिन् रणे तं
 न स्तुत दर्शनो दुःख सा लिक विकारेण स्ति घति स्वेदं कृत वति । पुनः केना पिसुखो स्थेन क्षण क्षणं अप

ति शयेन जितं जितं प्रावेगे र्दिरुक्तिः । इति व्यामोह कोलाहल प्रकृतः । अथ प्रथमः प्रथमं तावत् स्वे र मीलि
 ता भ्यां कं सस्य भ्यां आनं दो जातः प्रथमं तत्क्षणमेव हते गते प्रावेगात् श्रावणं तित तित मिति अमुना प्रका
 रेण व्यामोहः मूर्च्छा कोलाहलः हाहा शब्दाश्चात्र वदित्यर्थः । यदा वदित्वा स्तुति विकारेण ता हरा स्य दर्श
 नात् व्यामोहात् प्रां त्या जितं जित मितिकोलाहलो न वदित्यर्थः । ६८ ॥ ॥ इति श्री गीत गोविंदे मानिनी वर्ण
 ने मुग्ध माधवो नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥ मुग्ध श्री रा धा दर्शनं गण वार्ता ता म्भ्यां च सुंदरः प्रफुल्लित मुरवा
 र विंद रत्यर्थः । श्री रा धा मानेन मरु दो मोहि तो वा माधवः श्री रा ध्या मान नाय धवः पावन शीतः वीर मान
 वरुणः प्रसन्न शो वा वर्ण तो यत्र तन्नामा दशमः सर्गः प्रकर्णं समाधि मर्यादा कर रत्यर्थः ॥ श्री गीत गोविंदे
 ॥ सुचिर मनुनयेन प्रीणयित्वा मगां लीगत वति कृत वेशे केश वे कुं तरा यो ॥ रचित रुचिर भूषां हस्ति मोघे
 प्रदोषे स्फुरति निखममं का विरा धां जगाद ॥ ६९ ॥ विरचित चाटु वन रचनं चरणे रचित प्रलिप्तां संभ्रति सं
 नुववं नुन सीम निवेर जरा पत मनुयात ॥ १॥ मुग्धे म धुपयत मनु गत म्भुस्मर राधिके ॥ ध्रुव पद ॥ श्री ॥

निषाल तिमिति । अथ अथानंतरं तत्क्षणमेव चित्त दिपेक्षि नेह स्ते सति कं सम्पादये ॥ दशमे मान प्रका
 मनुवर्णं दमे ना मेकादशे सर्ग मया निता यामा निव्या अप्रिमार माह । सुचिरेत्यादि । कापि अनिर्दिष्टा नि
 धाय रवीरा धां जगाद्व नापे ॥ क सति प्रदोषे स्फुरति मिति । कोद शो दृष्टि मोघे ॥ ६९ ॥ मुष्णति स्व विषय ग्रहण
 समर्थं करो ता तिना दशे एवो धेय गा ही धकार इत्यर्थः ॥ पुनः क सति । केषावेक स्य सु स्वम्प ईशः केषावः
 श्री रा धा कुं ते वसती ति व स निवासेवः कोरा श्वा मो व भू कशवः तस्मि न्केश वे सु ख स्या मिनी परम सुखं

पेश्राकुप्तेमगाक्षीहरिगनयनांश्राधांसुचिरं बहुकालं व्याप्य अनुनयेन प्रणयित्वा प्रसादयित्वा कुंजशय्यां ल
लावेष्टितकुरीराभ्यंतरसुशयनायगतवतिगते सति सुचिरमित्यादिना तस्यां स्नेहाधिक्येन तद्वशात् कथितेति ध
नितं । राधानुनय एव मम परमपुरुषार्थ इति रापनाय सुचिरपक्षे प्राधानं । कादृशं देशवे । अत्र त्वेषो लुता जि
साराचितार्जं करणे ॥ अथवा ॥ निर्मितं श्राद्धाभेदनाय विविधपुण्यादिना जंकरणादिकं येन तादृशो
कादृशं राधां रचितं रुचिरामनोहरा नृपालंकृतिर्प्राप्ता । पुनः कादृशं निरवसाहं । निर्गतो वसन्तः कृष्ण
नागमनजन्यं दुःखं यस्यास्तं । लुप्तानुनयादिगतपेदा इत्यर्थः ॥ इत्यत्र देवगतिन कथयति चिरचितेति ।
गतस्यास्य वसंतरागः पतितायाः तत्रैतानां कथितं प्राक् गीतार्थस्तु । हे मुग्धे सुंदरी ॥ अनुगतं मधुम
थनानुसरणां लुप्तं ध्विजं वाहना जिज्ञेया ॥ हेराधिके रूपेण धिके सकलजत्रांगानां ति शयितसौ हर्षेण
मोहितप्रजे नंदने ॥ अथवा ॥ स्वमाधुर्यं बहिर्लपावाप्यापंचमादिस्वरेण वा वशात् लुप्तं कृसे ॥ वर्तितं च
भगवत्पिपैः लुप्तं सारेण हरपंचमस्वरे मुंचगतकुतका निराधिके । प्रेक्षते तत्र हरिणा नुधा च तालं नय
वदति भाषणोजन इति । रक्तशब्देन पेचैत्येकाक्षरः । मधुमथनं मधुर्यधुरारम्यरसस्तं मध्नाति विलोडय
ति इति तत्तथा । तं शृंगाररसास्वादिबलमिति पर्थः । अथ वामधुमथनं नम्रवत् त्वदसास्वादलेपदस्तं ।
अथ वामधुर्यं संतस्तं मध्नाति लोचयति संस्मरस्तं कं हर्षकोटि सुंदरमनोहर अनुगाच्छकी दशं अनुगतं
तव सौ हर्षेण वारणादिना कृष्टः आलुनूयेन त्वामनुसृतं स्तं ॥ अथवा ॥ कामेनाधिके इति राधिके शृं
गारस्वभाव इत्यर्थः । रक्तकाम इत्येकाक्षरः मधुं वसंतं । अथ कात्स्न्येन सर्वतो नायेन नमत्तं वा प्रत्यानु ।
गतं । अत्राहत्याः मुग्धं संकेतं प्रातं प्रियमनुसरन्ती डापरा प्रवदत्यर्थः । वसंतस्योद्दीपनविभाव्यात्

अथवा। हेराधिकेअनुसर। नन्वनाहतावर्षवृजमातिचेहताआह। मधुनामाविदूषकोसमागातस्तेमधुन
मः। लुप्तानुसरेत्यर्थः। अथपदे। अनुगतत्यनेवाह। विरचिताविहिताचारुप्रियोक्तिः ममकोटिप्राणवक्त्रात्ममे
वासित्वत्यादनरवशेनयापिव्रजसुंदरीकस्त्वमपिननुत्तयामित्वयास्वासाधारणगुणैर्वशीकृतोस्मित्वांविना
स्वागमपिस्थानंनशक्नोमि। त्वादिवचनकहेवस्परचनासंदर्भेयेनतादृशं। अथवा। तवानयनायमच्चर
लेखितप्रालिपातोयेनतादृशं। चरणसंकेताभिमुखगमनार्थमितिवा॥ विविधानुत्तयपूर्वकनमस्कि
याकथनापान्नचितपदोपादानं। तर्हि संप्रतिकुत्रास्तीत्यतआहसंप्रतीत्यादिना। संप्रत्यधुनामंजुलोम
नोहरीवमंजुलीवेतसस्तस्पसीमन्निपयंतेअशोकलतिकान्तदेइतिपावत्। यत्केलिशयनंक्रोडाशया

द्वनजद्वनस्तनजगरनरेदरमयरचरणविहारं ॥ मुखारेतमल्लिमंजरासुपैहिविधेहिमराजनिवारं ॥ २ ॥

तामलवल्लीकृत्यार्तगतं। तत्र स्थितं प्रतीक्षत इत्यर्थः। बंजुलादीनां मुद्गपत्रविभावलेन परिणामादुपासनं ॥२॥
 तं धोत्साहयतीत्यर्थः। त्रिभुवेति। हेमस्त्रिउपैहिल्लसामनुगच्छकयं यथा स्यात्। मुखरितो ध्वनितो मणिमंजरी
 मणिगुत्तं रूपुरंध्रतत्रयथा स्यादेवं। पुनः कथं यथा स्यात्। हरेण साध्वसेन मंथरश्चरणविहारः पदविन्यासो यत्र
 एवं यथा स्यात्। तत्र हेतुगन्त्रविशेषेण न संशोधयति। धनयोर्निविडयोर्ज्वनस्तनयोर्भारस्य भरोति शयो य
 स्यात्। दाशि मराणां नां हंसाणां स्वकायमंथरगमनेन मंजरीरादिशब्देन च निकारंति रस्कारं विधेहि कुतु। संप्र
 ति मशलेषु शब्दायमानेषु सत्सु मंजरीरादिध्वनिरपि मरात्वं शब्दत्वं नैव लोके श्रीहरतिसंप्रतियोगोपनिषत्

हलरतिध्वनितं। अथच। हंसशब्दोपात्रायां ध्वनितं अथ तिग्ममंत्रति विलंबो नकार्य इति भावः। तदुक्तं च
 संतराजे। काणसुसंबन्धि। प्रिध्वनेन हंसस्य शब्देन च सर्वस्य विदितं। मरा-लोराजहंसे स्यान्मरा लोहं
 समात्रकरति धरणिः। निवारः स्यात्सुस्त्रिवेधा न्यस्यत्करणे विने निविश्वप्रकाराः। पद्मानरे मरातविका
 रं मरा लोमानां हंसा नो सा रासार विवेकचतुराणां विकारं आह्वसा तु सराणां विना अमसं विकारं विक्रियासु
 रंतुं असारमेव विधेहि विशेषेण धेहि धितयस्त्वजानी हास्यर्थः। २। अममपुद्गलविज्ञावदशयति श्रद्धा
 त्याहि। तरुणजनानां मोहनं माधुर्यं ति शयेन मेरुज नूकं मधुरिपोः। हृत्स्यस्य रावशब्दः। वरक मलेन क रौ
 पिचाह मरुमागमिता सिविदुरपिया। निमधुराणि सत्रावण निमहामधुरमोहना सद्रुतस्वरग्राममर्छ
 ना तानतालगा गौरात्ता पितं त्रुणस्य कीतिवे एना ईवा श्रवा कर्णयः। कीदृशो रमण्युत्तरमनिशयेन र
 मणीयः। अतस्तुरुणा जनानां मोहनं। मधुपविराव मिति पाठे। मधुपानं। अमराणां विविधप्रकारेण
 रसोद्धेधकं शब्दः। अथवा मधुमधुरसस्तं विवति अत्या सत्ता स्वाद्यता ति मधुपः आह्वसस्तस्यानुन
 यात्तापमिति। मधुरिपुशब्देनापि नमरश्चेष्टेण तद्वत्सलापघ्नं त्रुणाणां परत्वं च कथितं। तथाच श्री
 भागवते। मधुरया निरे तिकास्त्रातिवपिक निवरे को किल समहं कुसुमशरासनशसनवंदिमिस्त्रा
 वकेसति। अथवा। कुसुमशरासनशसनवंदितु नमस्कृतं शालमस्य तादृशे। कामाज्ञाकारिलिस
 तात्यर्थः भावं हृत्से नुरागं न जन्म श्रयः। कामाज्ञाया शब्दाय मानेपिक निवरे भावमनिशयं न जपिक
 निवदं श्रुत्वा उदितरसा प्रियतमसं जेणा वसरे पिकादीनां रुतमिव नूति तं प्रकटीकुर्वन्ति सर्थः॥

चेदिनस्तावका इत्यमरः। अत्रापि पिकनिकरुं कारेण हृत्स्यस्य मधुरस्वरोपात्रायां गीतवाधवतशकु
 नमित्यपि ध्वनितं। ३। अथवा। अनिलेसादि हेकरनोरुकरप्रः। क निष्ठातो मलिवंधपर्यंतं स्वरस्पवहितिगि
 स्तद्वत्। निष्ठातो मलिवंधपर्यंतं स्वरस्पवहितिगि स्तद्वत्। निष्ठातो मलिवंधपर्यंतं स्वरस्पवहितिगि
 श्रंचलोयः। किशलयपानिकरो नवपुष्पवसमुहस्य त्वरूपेण करेण तृप्ता निकुं वं जता समहस्तं वप्रैरण
 मिव करोति॥ किशलयकं पुष्पलेन समं न समहमाना जता स्मृत्वा हो पित्यां प्रेरयति इति विलंबो नका
 र इति ध्वनितं। शकुनशास्त्रे च॥ वामे मधुरवाक्पक्षिस्तपक्षवितो ग्रतः। अनुकूलो वहत्यापुः प्रयातेषु

अथपुनरप्युक्तं। तरुणाजन। मोहनं। मधुरिपुशब्दं - कुसुमशरासनशसनवंदिमि पिक निवरे न जन्मवं ३
 अनिलतरल किशलय निवरे एा करेण जतानि कुं वं प्रैरण मिव करनोरु करी तिगतिं प्रति मुंचविलंबं॥

नसुचकरति। समहं वि कुं वमस्त्रिया मित्यमरः॥ मलिवंधा हाक निहं करस्य करभो वहरिति अमरः। प्रे
 योनामालेकारः॥ ४। अथच। स्फुरितमित्यादि। अमुं कुचतुं नस्तनकलशं पृच्छसखी सप्रोचीनमस
 मीचीनं गावदतीति प्रश्ने कुरु। कीदृशो स्फुरितं सकं पं वस्मादिव। अतंगतरंगवशादिव। अतंगस्य कामस्य
 यस्तरंगकुर्मिस्तद्वशादिव। अत्रानंगतरंगे तानेन तस्यारसतरंगिणीत्वमाक्षिप्यते। अतो पिकुं नः न घा
 तुरंगैः प्रेवंमाणः सकंपाचवतीत्यपमपिकुचतुं नस्तनकलशं पृच्छसखी सप्रोचीनमस
 कपरतिभावः। श्वशब्दोत्रोत्प्रेक्षा प्रोक्तः। पुनः कीदृशो मनोहरोपोमुक्ता हारः। स एव विमाना निर्मिता

जलधारायवनादृशं । अत्रस्नोपरि स्थितस्य जलधारत्वरूपेण स्नानस्य पूर्णकालेन रूपेण माह्विष्यते
 कालदिक्कालशेतरंगैरंगैरेव त्वेव हि जलधारा निःसरणसंज्ञात् । पुनः कीदृशं । स खितो हरेः । कुसुम
 स्य विरुतपुष्पकण्ठत्वरुदिरिति पदिरं । अलिङ्गनयेन तादृशं । नारीणां स्नानकं पः प्रियसंगमं स च य
 त्नातिशान्कुनिकस्तुतं । निसंनार्पस्तिने कं पः प्रियसंगमस्य च कइति । पूर्णकालशलेन स्नानरूपेण मधि
 यात्रायां पूर्णकालशदृशं न श्रुतमिति सूचनाय ॥ ५ ॥ ८ परम्पराः सकाशात् जज्ञो प्रत्याह ॥ अधिगतमि
 त्यादि । इदं तव वपुः सखी निः । अतिशयेन रतिरणाप्यसुरतसंयोगमायमज्जंकुतालंकरणं दिसंविधानमधि
 गतं ज्ञातं ॥ अथवा ॥ सखी निरिदं तव वपुर्वहुधारतिरणे सज्जनमधिगतं यातं । इदानीं तासां कालजो
 ॥ स्फुरितमनंगतरंगबशादिवसूचितरुदिरिपुर्विरं ॥ परमनोहरद्वारविमलजलधारममुकुचकुंनं ॥ ५ ॥
 ॥ अधिगतमखिलसखी निरिदं तव वपुर्परितिरणसज्जनं चन्द्रिस्त्रिसनारवडिं डिममनिसरसरसमज्जो ॥
 तिभावः ॥ अतो हे चन्द्रिस्त्रिरणम्बुर्द्वंशे अज्जं निःशंकं सरसं सेवमाहं । अथवा । रसः शृंगाररससहितं
 सरागं वारसितं शब्दायमानः कुतो रसनायाः कंभ्याः । रगे ध्वनिद्विमेवाद्यविशेषो यव एव यथा
 स्वात्तया निसरश्चाकुसाभिमुखं सुरतरणा संकेतं कृमिमुपैह ॥ अथवा पिसो त्याहुरणे डिं डिमस्वाप्र
 ता एवेति ध्वनितं ॥ अत्रिरमेति पाठे ॥ कज्जं जज्ञा राहृतं श्रीकृष्णेन सरसुसुरतं विधेदि । संज्ञेणा ह्येव
 ३ ज्ञायाः अनुपयोऽप्युत्तात् ॥ अज्जं विस्तुक्ते । किं वा क्वचित् तमनेपि परस्मैपदिन एव । यथा वल्लभायां राधा
 मित्यादिवत् । वाधा मित्येतत्पदं दुर्भेदं सिंहरीकायोऽप्रमाणकृतं । तथैवात्रिरमेति पदं नैयं ॥ तत्र

क्रियां विविचि । हिसरसमिति । हावनावमो घपितरैः निःसरेः शृंगारस्तत्सहितं यथा स्वात्तया । पुनः कथं ।
 यथा स्वात्तया रसितरसनारवडिं डिमं यथा स्वात्तया । अनेन विपरीतं तसुरतमिति ध्वनितं ॥ अनुसखी निलज्जि
 पामित्वाह । सखी निरिदं तव वपुः अतो विधेयो नकार्य इति भावः । इदं तव वपुः स्मरेत्यादि । हे सखी निरिदं तव वपुः
 मवलं मसि त्वेवं चोपासहितं यथा स्वात्तया देवं वत्सगच्छ । कीदृशं तव वपुः । स्मरस्य कामस्य येश्च स्तवत्सु
 गाः सुंदरान् रवायस्मि स्मिन्तादृशेन । अन्नास्मिन् पिरणे शब्दाणि नवन्ति । रतिरणे तुल्यनरवा एव स्मरस्य
 शब्दाणि इति भावः ॥ अथवा । वलयकलितैः कंकणशब्दैरुदिरमपि निजगतिशाले । स्वदीप्यमानस्वना
 वंस्वरूपं वा । गतिं कातिशालं च रित्रं ॥ अवबोधयताप्य अथवा पिसमीचानी यो वपुः इति हितं
 त्वेव पुंश्रुत इति ध्वनितं । निगदितशालमिति पाठे वपुः इति सूत्रं । ॥ ७ ॥ ॥ श्री जयदेवस्य ॥
 इदं अज्जयदेवे तन्न लि तं हरिविनिहितमनसो हरे विनिहितं सत्यरं मनो येषां तादृशतां अविशमं अ
 स्मरशरसुजगनखेन सखी मवलं चक्रेण सखी तं । नवलवपुः लयकलितैरविवोधय हरिमपि निजग
 तिशालं ॥ श्री जयदेवप्रणीतमधरीकृतं रूपमुदासितं गमं । हरिविनिहितमनसामधिति हतुं कंठतटीमविशमं ८ २०

नवरतं कंठवरीमधिति हतुं कंठे शेषसखित्यर्थः ॥ कीदृशं ॥ अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कुतो हारो येन ता
 दृशं । पुनः कीदृशं । उदासिता स्वमाधुर्येण तिरस्कृता वामा स्त्रियो येन तादृशं ॥ अविशममिति प्रलितस्य विशेषो
 षण्णं वा कीदृशं । नित्यमित्यर्थः ॥ कंठस्थितस्य हारस्य रामायाश्च विषयविप्लवंशे भाप्रदत्वं रसप्रदत्वं च नव

ति। श्रावणपदेवस्वचिन्तितं महत्तमैः कथं धत्ते एतस्य माधुर्यात्प्राप्तेन तयोस्तिरस्कारो जायत इति भावः ॥
 अथ यथा उदासिता वामाः श्रावणधारास्योऽङ्गपासनरादिताः सर्वधर्मधामावापमार्गं स्वेष्टा सिता भ्यो
 दासीन्यतांतिरस्फुटतांतीतायेन तादृशं पदो मनसा मित्यावतलं तदा श्रावणा विशेषात्तदवदर्शयति ॥
 सखावाक्येन हरे विहितमनसां हरे श्रावणेनैव विन्तारकस्तस्मिन् विहितं विशेषेण हितं कृतं मनो ह
 यथासाविहितमनसां विहितमनसां श्रावणादहरो विहिततया स्थितं यातां अधितिष्ठतु सखागी तं ह
 यचिर एतस्य हृदये अधिष्ठा यवस्तत्त्वित्यर्थः ॥ कीदृशं सखावाक्यं श्रावणेनैव न विहितं तस्या
 सकाशात्परमफलतया पठितं अथस्तमित्यर्थः ॥ पुनः कीदृशं अधरी श्रावणं पुनः कृतं हरे श्रावणा
 भ्योऽपुनरी हरति तस्य च वनाय तत्र गच्छति यस्यादित्यर्थः ॥ पुनः कीदृशं उदासिता वामं अतएव उदा
 सितं श्रावणायाः वामचक्रतात्पर्यं तादृशं ॥ पुनः कीदृशं अतएव वामविशमं श्रावणायाः श्रा
 वणं विरामं भुजं तत्र गमकमित्यर्थः ॥ कीदृशं श्रावणा कंठतरो श्रावणस्य आलिङ्गनसमये कंठ
 भ्रूणो बंधनरणा मित्यर्थः ॥ पुनरपि तस्योक्तं अधिष्ठा यवस्येति त्वरयति सेत्यादि ॥ हे सखित स्या
 नयनेन मरुत्तसाधिके बंधनराहिते वासाश्रावणाभागस्य मरुत्तस्येति तिष्ठते ॥ दृष्ट्वा विमोहमरुत्त
 योऽस्मरन्तो जेन सखितं मधुरवक्रांतिं कंदर्पके तिस्रि कां कामकथां वक्ष्यति कथयिष्यति स्म स
 तां यं हृत्वा सा प्रत्यंगं प्रत्यवयवममादिगनेः श्रावणं यास्यति युक्तापिमया सहरं स्पते के शिंक
 लिं करिष्यति इति चिंता कुलः सखितः स्थिरतमः पुंजे स्थिरं धकारसम है निकुं जेत्वां पश्यति ॥

समागमसाधयेन वेपते पुलकयति श्रावणाति। अर्थात्तवालिङ्गनं विप्राव्यस्पर्शसुखेन रोमांच
 युक्तो भवति त्वर्थः ॥ श्रावणं हृत्संज्ञेयां श्रावणं परिकल्प्या नंदयुक्तो भवति तेनैव संज्ञेयां श्रावणेन स्वि घति
 प्रसोदयुक्तो भवति ॥ पश्चात्सुरतांते पुनरपि सत्संदेहा ॥ निगच्छंती प्रसुप्ता इति प्रसुप्तानं हृत्वा नुग
 छति ॥ तामहं ह्यमर्षति मर्षो प्राप्नोति ॥ अथवा ॥ सप्रियतमः अत्युत्कंठया त्वां परोक्षे विदस्वा
 वत्सु चाने करोति ॥ दर्शनेन निर्दोषत्वात्कंपुलकस्योदिसा लिकविकारात्प्रकरयतीत्यर्थः ॥
 साक्षात्समागमे कीदृशं श्रावणे सोदयो भविष्यतीति केन वक्तुं शक्यते ॥ श्रावणं गंतव्यमिति भावः ॥
 प्रत्यंगमालिङ्गनेन वृत्ताधिकृतं हृत्पदं लक्षणं ॥ लिङ्गनमुक्तं ॥ शाईल विप्रः डितं वृत्तं ॥ पकारं कारः ॥

सामोदस्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यंगमा लिङ्गनेः श्रावणं यास्यति रंस्पते सखिसमागत्येति चिंता कुलः
 सत्वां पश्यति वेपते पुलकयत्याने इति स्वि घति प्रसुप्ता इति मर्षति स्थिरतमः पुंजे निकुं जे प्रियः ॥ ७८ ॥

श्रावणस्यैव मधुरवर्णं दानां निसाये चिते विविडां धकारस्योदापनत्वमनुवर्णयंती पुनरपि त्व
 रयति ॥ अतोऽपि त्वयादिहं सखि ध्यातं ग्रंथकम गतिकुं जेत्वा यं उपे विद्धक सर्वतः सुश्रुतां हरे लोचना
 नो धर्माणां परबंधकत्वात् ॥ अतोऽपि सत्वरं हरे श्रावणं सत्वरं हरे श्रावणं सत्वरं हरे श्रावणं सत्वरं हरे श्रावणं
 त्वर्थः ॥ तामोऽपि प्रत्यंगं प्रत्यवयवममादिगनेः श्रावणं यास्यति युक्तापिमया सहरं स्पते के शिंक
 लिं करिष्यति इति चिंता कुलः सखितः स्थिरतमः पुंजे स्थिरं धकारसम है निकुं जेत्वां पश्यति ॥

मन्त्रिकापुष्पगुण्यवन्निवाकुचयोस्तनयो कस्तुरिकापत्रकं मग्नमन्त्रिचरयनां विवेचिपताकीदृशं ॥
 ध्यातं नीलनिघोलवारुणमप्रचरत्सुंदरं ॥ अत्रिसारोचितवस्त्रं प्रणदिकसर्वं ध्यातमेव करोती ॥
 त्वयि ॥ अतो मृषणादिनिर्मितेन विजायातिक्रमो न युक्त इति शकः ॥ शार्ङ्गलेखनं ॥ तथा च स्त्राणां मले
 करणदिरचनाधिकारो न मुं सकादीनामेवेति न पुंसकविदेशेन ध्यातितो ॥ अथिच ॥ श्यामसुंदरेणैव
 सर्वभाषा हि संपादनीयमिमुजमंडनविलेखनेति तत्सादृश्यात् ध्यातितं ॥ अर्थः स्याद्विन के लोके च ॥ ७१

॥ अहो निहिपदं जनं श्रवणयोस्त विष्णुगुणवर्तिनं शिष्यमस्यो जलपकुचयो कस्तुरिकापत्रकं
 ध्यातनामत्रिसारसारसुहां विधुजि कुंजसति ध्यातं नीलनिघोलवारु सुदृशं प्रसंगमात्रेति ॥ ७२
 किंच ॥ जवाहशानां प्रेमपुरी
 केच ॥ अवाहशानां प्रेमपुरी सा कारणमयेत हित्याह ॥ काश्मीरेति ॥ काश्मीरवत कुंजमवत गौरवपुः
 शरीर्या सां साहशानां मत्रिसारिकारणमत्रिसारपाणां ता विकानां विकानां ॥ अत्रित- सर्वक- रुचि
 मंजरी ॥ अंतिपरंपरा निः ॥ आवहुरवमाकुदरेखा येन तादृशे एतन्तमालदलनीलतमंतमालव
 तप हवदति शयेन नीलं तस्मिन् तमस्तस्मै हेम निरूपो पततां तासामत्रिसादिकाणां यत्प्रेमत
 देवहेम स्वर्णं तस्य विक्रपो पततां कसपाषाण नीतनीति विस्तारयति ॥ एतमकांतिमनीतां एता
 दृशपकिा हांधकारे कां तारे सर्वरूपे सां तात्रिसार प्रस्थानेन प्रेमाश्रुदि ॥ परीक्ष्यत इति भावः ॥
 प्रमविद्यधसरवीरसो द्वे धने च न कंदबैः संकेतनिकुंजसमीपमानीय ज्ञावती पुनरपि नि

कुंजप्रवेशादिशतिहासवतीत्यादि ॥ अथ अथानंतशरं रयं सरवीराधारतिवक्ष्यमाणं भवान्कीदृशो
 निकुंजनिलयस्य निकुंज एव निलयो निद्र-तमरुतस्य धरे हरिं श्रीकृष्णं मिरीक्ष्य दृष्ट्वा ब्राह्मणो लज्जा
 युक्ता ॥ अथ मसमागमे कामिनीनां लज्जा नवतीति लज्जा नवतीत्युक्तं ॥ कीदृशस्य निकुंज निलयस्य ॥
 हरिश्चर्यो हरपंकजस्तरलो मभ्यमलः ॥ कांचनकांचिदाम ॥ स्वर्णं च चितमे खलाह ममं जी रौप्यं पुरं कं
 कांकरजप्रणं एतेतेषु रव धिताये मणयस्तेषां धृत्वा ॥ पितस्य प्रकाशितस्य ॥ तरलश्च चलेखं हारम
 भ्यमणवपीति विधुः ॥ निलयश्चोरमंदिरमिति कोषः ॥ ७३ ॥ तदेव गीते माह मंजुतरेति ॥ जातस्य स्वरा

॥ काश्मीरगौरवपुष्पामत्रिसारिकाणां मावदरेखमभितोरुचि मंजरी ॥ एत तमालदलनी जतमंतमि
 स्तं तस्मै हेम निरूपो पततां तनौति ॥ ७२ ॥ हारावती तरलकांचनकांचिदाम मंजरी कंकाण मणि धृतिदृष्टि
 तस्य ॥ धरे निकुंजनिलयस्य हरिं निशस्य ब्राह्मणी मथ सरवी निजगादशार्धा ॥ ७३ ॥ श्रीकृष्णसार्धा ॥

॥ रामः ॥ मंजुतलः ॥ गीतार्थस्तु ॥ हेराये माधवसमीपं कस्यां तिकं प्रविशद्दह मंजुतरं कुंजतलके लिसह
 नेमंजुतरं यत्कुंजतले निकुंजा मंतरं देशस्तदेव के लिसदनं क्रीडामं हारं तव विलसवित्वासी कुरु ॥ कीदृ
 शि ॥ रतिरजसेन सरुतोत्साहेन हस्तिं हास्य युक्तं वदनं पुरं यस्यास्तादृशि ॥ रतिरजसरु सितं विधते ॥
 स्यात्सो गतिरजसरु सितवन् कृतस्तस्याः नः प्राण्यस्यां मात त्मं बो धनमिति वा ॥ श्रीकृष्णस्य प्राण्यरु
 पेक्ष्यार्थः ॥ अथ ता ॥ इह निकुंजे प्रविश माधवसमीपं विजसं संजोगं कुरु ॥ हे मंजुतरं कुंजतलके लिसह

मनेरुतरं कुंजतलमेव श्रीः गहं यस्यास्तादृशि। अथ यथा। इह माधवि विलस। कीदृशो मंजुतरं कुंजत
लके विलसने यस्य तादृशो॥ पुनः कीदृशो रतिरजसेन हसितं धनं यस्य तादृशो॥ प्रविशराधे माधव
समीपमिह विलसेत्यंतं प्रवपदं॥ प्रतिपदमनुवर्तमानत्वात्। माशो जातस्याः धवः माधवः सोऽर्थनिधा
न इत्यर्थः॥ वल्लभायाः समागमे निवधिसौख्यं प्रकटनात् माधवपदमुपपात्तं। कुंजतरपादे प्रवपदं
जइत्यर्थः॥ ११॥ अपिच नयेति। कीदृशो के विलसने। नयेत्तरतनं लसत् शोभमानं यदृशोकरजभशोक
पञ्चतन्निर्मितं शयनं शय्यातस्वसारो युवतीनां महो हा धनं यन्मतीदृशो माधवसमीपं प्रविशराध्यायां वि

मंजुतरं कुंजतलके विलसने प्रविशराधे माधव। समीपमिह विलसने रतिरजसेन हसितं धनं १
नवलसदृशो कदलशयनसारि॥ प्रविशराधे माधवसमीपमिह विलसं कुचकजशतरतलारे २

लसेत्यन्यथा॥ एवं न तन्मिह शय्यायां प्रविश विलसचेति वा। कीदृशि। कुचकजशपोस्तनकुंचयोः
सप्तश्रृंगलोहारीयस्यास्तादृशि। अपरस्मिन्निधिविलासगृहे मरुधनं तिष्ठतीति ध्वनितं यदुच्य
कलशतरतलारे इत्यनेन विपरीतसुरतं सूचितं। तत्र कलशरूपोः सौतीगारं जैमंगलाचरण
विलिखितं॥ अथ यथा॥ नवलसदृशो कदलैः कुसुमनिर्मितं शय्यायां सारः श्रेष्ठं यस्याः सा जाव न
धाननिर्देशः। तस्या सर्वस्वरूपे इत्यपि। तस्या एव संवोधनं। अथ यथा। तादृशं शयनमेव सारो य
स्यास्तादृशो॥ अथ यथा॥ इह माधवि विलस। कीदृशो तदर्थं रचितं शयनमेव सारो यस्य तादृशो। अ

थ यथा। नवलसदृशो कदलशय्यायां वरां गतायामहाधने। पुनः कीदृशो। पुरुषकर्तृसंयोगादौ लकुच
कलशयो रूपं दिवं च लोहं सोऽयस्य तादृशं भशोकदलपदेनाशेषविरहदुःखहासिनीं हावाति
श्वप्रविष्यतीति ध्वनितं। अथ बापरमं गारस्तस्य श्रीः कुसुमसमीपं सानिधुनिकं प्रविशण
छपश्चात्तस्यायां पुष्पादिनिर्मितायां विलासशय्यायां विलसन् श्रीः कुसेन सफुल्लं कुर्वीत्यर्थः॥ २॥

कुसुमचयसूचितं शुचिवासगोहं॥ प्रविशराधे माधवसमीपमिह विलसकुसुमसुकुमारहेहे ३

कुसुमचयेति। हेराधेरु कुसुमचयेन पुष्पसमूहेन विचित्रविलानैर्विविधमंडनादिभिः शुचिभिरुप
रुतं। अतः पशुर्कं। अथ यथा। मुनिश्रेणारस्तत्त्वरूपं श्रेणारधधानानां योग्ययोग्यं वा। कुसेन निर्मितं
त्यश्रेणार्थं वासगोहं लीलणं तं विलसकुदृशि। कुसुमादपि सुकुमारो देहो यस्य तादृशि। अथ यथा
इह माधवे विलस। कीदृशो कुसुमचयेन रचितं शुचिवासगोहं येन तादृशो। पुनः कीदृशो कुसुमादपि सु
कुमारो देहो यस्य तादृशो। अथ यथा। कुसुमचयेन रचितं। असमर्थात् कुसेन वासगोहं यस्य ता
दृशं तिसंवोधनं। मा। प्रविशराधे प्रवपदं। विलसः प्रणयः आसम्पन्नः। यः कंपः प्रवपदस्तदी स प्रणय
कंपः समग्रस्तात्तिकं विकारो यस्य तादृशि इत्यपि संवोधनं। अथ यथा। सखशानानामने इत्यने
कारिका। तथान्व। तादृशं शय्यायां रचितं येन तस्य त्यायिनाव स्वप्रसिस्वत्समीपे उदितसालिकविका

॥ इति विलसोत्पत्त्यर्थः । पुष्टं धकं पनेतथेति च ॥ प्रणयः प्रसरे वे शो किरः प्रसरे बुजे इति विश्वः । हे कुसु
 ॥ मकुसुमार हे हे ॥ कोटि धियां सुशो नमाना माशो प्रायस्मा कुसुमः श्री कृष्ण तस्य सुर तो वः ॥ अथवा ॥
 ॥ मी प्रित लेना प्रयो मारः कामस्तपो हे हो यस्मा स्ता दृशि । कृष्ण प्रीति चित्तं सुरु पे इत्यर्थः ॥ अथवा ॥
 हे राधे श्री कृष्ण सं राध पितुं सा ध पितुं वशकं युयोषे ॥ इह कुज सदनं प्र विश प्रवेशं कुरु मा धव स्य प्र गार
 नीताया धव स्य पते ॥ श्री कृष्ण स्य समीपं स न्युरं विल स चं वना दिक्रियां कुरु कदा ता दिक्रियां व विधि ध
 विलासे र्वा क्रा डं कु रित्यर्थः ॥ मनो भावं वा नुरुत वद शो कित्वा दिति भावः ॥ वामा धव समीपं प्र विशा इ
 ह्म स्मिन् मा धवे विलस ॥ यथेष्टं वा प्र विशा यथेष्टं वा विलस स्वा धान मर्तुं ता नियमो न वक्तव्यो मयेति

च लमवयवनपवनसुरनिशाते ॥ प्रविशाराधे मा धव समीप निह विलस रत्न विलस विलस गते ॥

वाक्यार्थः ॥ ३ ॥ चलेत्यादि । हे राधे प्रिय रमणी यो पे मा धव समीपं च ल वज । इह केति सदनं प्र विश विल
 सव ॥ की दृशे के लिसदने । यलयवनसं वंधायः पवनो वायु स्तेन सुर प्रो शाते च ॥ अथवा ॥ च लश्च व
 लोयो मलयवनपवनस्तेन विला सिनो मनां सिन्धु जल पतीति च ल पदेन मां ध मे वी क्तं । की दृशि । रतो व
 लितं वरुतं ललितं हव विशे प्र एव गीतं पयाता दृशि ॥ अथवा रत्न व ॥ विलिने कुलवली कामधेनुरति
 ललित गीते ललितं कम नधं मा तं गानं यस्या स्ता दृशि । रत्न विलिनां ताया सो ल लिल गी ता च तस्याः सं वो
 धनं । रस वलित पा डेर स वलितं मंगार सं निन्नं ललितं प्र मो हरं गी तं यस्या स्ता दृशि ॥ ५ ॥ रस संहिता

हव विशे प्रे गीतं यस्या स्ता दृशि वा ॥ अथवा ॥ इह कुले विलस । की दृशे । इह स्थात व प्रे म्णा वलित सं जु क्तं ललि
 तं मनो हरं गीतं व सु गणं यस्या स्ता दृशे । रस वलितं वा ललित लक्ष्मणं । नाना विध मनो हा र्यं स्वभाव जम
 नी हरं । मंगार चो र्छितं स्त्रीणां ललितं संचरते इति ॥ अथवा मा शब्देन मानं तस्या वध तव मान प्रदं स्या
 नीतस्य श्री कृष्ण स्य समीपं नेत्र गोचरं यथा स्यात्तथा प्र विशा प्रदर्शय कुरु पुरादि रवेण विशागच्छ ॥ इह अस्मिन्
 कुंजे वर शय्या यां विलस विविध तया लस क्रीडां कुरुत्व मेव पुरुषा पिता भवेति विपरीतरततया प्र स्यात्त
 क्रियां कथयता त्वनेनैव । अस्या एव पुरुषा पितृ मुक्त मिति भावः ॥ अथवा प्रिय उ त्सा हनाय प्रियाया कर्तक

॥ विलस यदु व क्षिन्ध पञ्च व वने ॥ प्रविशाराधे मा धव समीप निह विलस रत्न विलस विलस गते ॥ ५ ॥
 मधुमुदित मधुपकुलक विलस रावे ॥ प्रविशाराधे मा धव समीप निह विलस मदन रसरस सजावे ॥ ६ ॥

पादौ उपदिशति पुनः पुनः प्र विश विलस मा धव समी प मिहेति परैरिति भावः ॥ ५ ॥ विलसतेत्यादि हे राधेरः
 कामस्तस्य आधे मान सपीति वा प्रिय काम परिके मा धव माने धयति ॥ वः आनर प्रह मा धवः श्री कृष्ण स्त
 स्य समीपं पार्श्वं प्र विशा प्रवेशं कुरु ॥ इह के विलि सदनं चिरं विलस च विलास रसं मेषा द्य ॥ की दृशे विलस
 नि स्तारं वरु चिर्व त्ना मां जताना नवः पञ्च वै वने सां द्रे ए वं चरते शयने वा । तं की दृशि । अलस पान ज चने
 अप से मं यरे पा ने मां स ते न वने यस्या स्ता दृशि । अनेन विनयेन वरु का जं श य्या यो सं नो ग सु र वा नु ज
 वं धु नित मिति व्यं पं ॥ ५ ॥ मधुमुदितेत्यादि । की दृशे के लिसदने । मधुना पुष्परसेन मुदितान्मानं दितानि प्रा

निमधुपकुलाभनिभ्रमरसमरुसैकलितोविहृतीरावःशब्दोयत्रतादृशेः। अथवा मधुपकुलं वृक्षं
 जवत्त्वहागमनमहेत्सवेरावःशब्दोयस्यतादृशेमाधवे। तस्याः श्रावधायः संवोधनं धनं धाकं दृष्टिप्र
 नस्यकाप्रस्ययोरसः भ्रंगराख्यस्तत्रयोस्तस्तेन उपलक्षितो श्रावो यस्यास्तदृशि अथवा ॥ इह माध
 वेविलसकीदृशे ॥ मरुतमेनयोस्तस्तेनोपलक्षितो श्रावो यस्यास्तदृशे। सरसप्रावेरतिपाठेसरसः सर
 जोश्रावोः त्रिप्रायो यस्याः तादृशि। यद्यपि मधुपेत्यनेनैवमधुपानं प्राप्तं। तथापि तदानीं तननधुपानप्रा
 सये मुदितमित्युपान्तं। मधुना वसंतं तेन वा ॥ हेराधे प्रियाराधिते। मधवस्य मरुनमोहनस्य समीपे समं
 मोहनार्थं प्रविश्य प्रकटीयन् वतस्य दर्शनं देहात्यर्थः पश्चाद्विस्तृतस्य समीपे कैलिसहने विलसमदनकी प्रमुरुयये ॥

॥ मधुरतरपिकनिकरनिनहसुरवे। प्रतिशराधेमाधवसमापहि। मिरविलसदशनरुचिरुचिरशिरवरे ॥
 मितिभावः ॥ इमधुतरेति। कीदृशोके विसहने मधुरतेरतिशयेन मधुरोयः स्विकनिकराणां विवर्णो निनहः
 सुरवेवं कुजितं तेन सुरवे। पुनः कीदृशादशनरुचिरे न हंत कांतिरेव रुचिरे विरवरं मालिक् विशेषेण यस्याः स्ता
 सुरवे वाचात्। अथवा ॥ श्रावधायः संवोधनं। तदा मधुरतराः पिकनिकराणां विवर्णो निनहः सुरतेकं रु
 जितं तेन सुरवे। पुनः कीदृशादशनरुचिरे न हंत कांतिरेव रुचिरे विरवरं मालिक् विशेषेण यस्याः स्ता
 दृशि। हंत कांतिर्यस्यास्तदृशि विता यपदे विपर्ययापन। बोध्या ॥ तदुक्तं ॥ इना। त्वदाननमिवो न्निद
 मरधिदं नृदिति शिरवरादपिरुचिराहंत कांतिरित्यर्थः। अथवा दशनरुचिर्वतरुचिर्वतरुचिरं शिरं ख
 रं मालिक् विशेषेण स्तादृशी। इह माधवे विलसकीदृशे। मधुरतरः पिकनिकराणां विवर्णो निनहः रुचि

9

गमेगोष्ठीशब्देन सुरवे। अनेन गोष्ठीष्वतः त्रिः कथिता। पुनः कीदृशे। दशनरुचिरुचिरशिरवरे। मधु
 तरतपाठे। मधुनातरलश्च न्यतरति पक्वहाडिमबीजात्रं मालिक् शिरवरं विदुरिति शब्दः। अथवा ॥
 हेराधे स्वकीयतस्यापि सर्वाधिकाधिके इह के विसहने प्रविशत जांस्तत्काप्रियसमुरवीन नवमाधवस्य
 परमरमण रूपस्य समीपे साक्षात् तत्पक्षे विलस सर्वभ्रंगरावप्रकाशयेत्यर्थः। अस्मिन् अस्पृष्टां श्रा
 राधां कस्यमेव प्राधान्यात् प्रवपहन्तिः कथिता तत्रापि परे अर्थे विशेषश्च कथितः तत्र राधामाधवयोः
 सामीप्ये हत्वा सरण्याः प्रपन्नकलितरतिहर्षवशादेव प्रपदं प्रवपहो पाहर्न अर्थे विशेषं च निरूपिता
 मिति महान् वाक्यार्थश्च ॥ ७ ॥ विहितेत्यादि हेमुरारे जयदेवक विराजराजे मंगलशता निकुरु। कीदृशे नृणा
 ति। पुनः कीदृशे विहितं कृतः पश्चादवस्थाः श्रावधायनलक्षणाः सुरवसमाजः सुरवसमहोयेन तादृशे ॥
 अथवा क विराजराजे नृणां तिगायति सति। किंभूतो वि विहितः प्रियायाः सुखरूपः समाजः संगमो
 येन तादृशे श्राव विशेषोक्तिरियं कुतसु धारे मंगलशतानिति पाठे। हेमुराधे श्रावधे मंगलशता
 निकुरु कीदृशे विहितस्तव सुखरूपः समाजः प्रियसंगमो येन तादृशे। किंच। क विराजराज इति प्रौ
 ढोयं कविः। तदुक्तं। यथोचित निजोत्कर्षवादी प्रौढ इति प्रितरति। तदहस्पवर्णनेन सर्वाधिकापि
 युक्तमेव क विराजराज इति। अथवा पश्चावती जयदेवकयेः पत्नी परमसाध्री केन चित्तदुष्टे नोक्तं तव
 पतिर्नृतः तदेव स्याः परमं जातमेव तत्क्षणे जयदेव आगतस्तदेव जयदेवेन एवाभ्युपगम्य पतितात
 देवसापि उच्छायसहैव गगनं चकार तदा जयदेवेन हरिः प्रार्थित इत्यत आह विहितेति। ननु त्व।

पाकेनोत्कर्षणज्ञानेन त्राह । विहितप्रावृत्तिस्तु वसमा जेष आवृत्त्या नृतायाः समन्ताप्यया पुनः जीवने
न विहितः कृतः मया सहस्रवसमा जस्तवकीर्तनलक्षणः संगमोयेन त्वयेति महा नृत्तकपी नृत्तकनीव
नरूपो यस्मिन् त्वयिता दशोपरममंगलकारिणित्वविस्वकीयमंगलकरणे किं अशक्यमिति तावत् । ननु
मंगलकरणममकिं सामर्थ्यमिति चेत्तत्राह ॥ कीदृशे सुरारेण जराजेराज्ञां विस्तृता दिनां ईश्वराणां मपि
महाराज्ञि परमस्य तन्तरे जयदेवकविः इति नानाति सख्याः सकादिति पादरे इतीति चेत् । हे सुरारि श्रीराधि
काया दृढाङ्गनद्वित्रै श्रीराधया सह मंगलशतादि विष्णोः समस्तानि मंगलानि कुरु संपादयेत्यर्थः ॥
अथ वज्रयदेवः शायमिता नंतरं प्रार्थयते । जयदेवक विराजरा जेतीति शेषः ॥ इति नानाति इतीति

विहितप्रावृत्तिः । सुरवसमा जे कुरु सुरारे मंगलशताभिधानाति जयदेवक विराजरा जे ॥ ८ ॥ २१

किं हे सुरारे सुरस्य नारायण स्वभावस्य महादेव रूपस्य महतोः तस्यैव श्रेष्ठतु रूपेण तु मम भार्यायाः श्रेष्ठतु पात्रं
भैसंयुधनं विहिताया विवाहितत्वात्तव हस्तित्वात् प्रपञ्चावृत्त्या ममन्ता र्पया सहस्रवसमा जेतवन्न जनसं
मागमे सति मधिमंगलशतानि तव न जनपराणि कुरु संपादयेत्ति प्रार्थन विहायार्थं कुरु विराजरा जे
सि उत्कर्षे किं विभक्तः पञ्चाङ्गावितेत्यर्थः । ८ ॥ वैचित्र्यं तरेण प्रेरयति त्वामित्यादि । अयं श्री कृष्णः ॥
अयमात्रिः सुरारिः दुःप्राणः त्वया सुलभत्वेन वशीकृतस्त्वां चित्ते मनसा व हनू धारि पन्न अतिश्री
तोति शयेन श्रमयुक्तो जातः । कंदर्पेण कामेन रशमति शयेन तापितः अतिस्त्रुमे चित्ते पानस्तनज

यनवत्यास्ते धारणे न श्रमे युक्त एव । अस्मिन् विमो धर्मे गुरुतरनारो वरुने करोति तस्याप्यतिश्रमेन व
तात्त्रिभावः । अतस्तैवैव सुधया मत्तेन संवार्धं संकटे विवा धरं विं वफलसदृशमधरमेव पातु विष्णुति ॥ ९ ॥
ननु विष्णुमेव ॥ श्रीः तस्य तस्य पाने श्रयः अथ मेव । तत्तस्यादेतोर स्पष्टस्य स्यात्कंक्रोडं हृणोत्तमं तं
रुद्रपन न्वयं वहुतार्थं नुरत्तौ । तस्तदंकारो रुद्रण हिने मीत्यत आह । रुद्रं सेकुतः कस्मा देतोः संज
मः । नृयं कीदृशे उपसे विर्तव्यं वरणा कमलं येन तादृशे उपसे विर्तते ॥ नित्यपार्थव त्रिं नातिनाक ॥
तत्र रुद्रगर्भविशेषणमाह अस्ते पेति ॥ अस्तेपस्य अस्त्वात्मनस्प जाल ह्मः । संपत्तस्याः पोले शस्ते
न क्रीते । हासजने संजमो न युक्त इति तावत् । संजमः स्यादरे जीतो संगमे आदरे चेति विश्व ॥ १० ॥

त्वां चित्तेन विरं वरुन्ममति श्रान्तोऽशंता पितः कंदर्पेण च पातु मिष्टतिसुधासंबंधविवाधरं ॥ अ
स्यां कंतं रत्नं कुरुक्षेत्रे मिह अस्ते पल ह्मालवक्री ते हासरो पसे वितप रं नो जे कुतः संजमः ॥ ११ ॥

सिन्धुदि/सा मानवस्य पिरा धानि चेशानं वासगृहप्रविशेषप्रविष्ण । किंतु र्वाणा मंजु मनीहरी योर्मं जारो
रूपुरस्तं सिंजन शकं तु र्चिता ॥ सिंजानमंजु मंजोरमिति पाठे सिंजानश्चा सो मंजु मंजोरश्च तद्यथा स्या
दिति क्रिया विशेषणं प्रविशेति । तन्मी ह्नाय किमपि ह्वादि कं प्रकरयंती प्रविशेति भावः । कथं म
था स्यात् ॥ ससाधु संसाध्य स सहितं सानंदमानंद सहितं च यथा स्यात्तथा । कीदृशी सानो वि
देनो जे चंचलो जे चंचले पस्याः । सामिंजाना मंजु मंजोरभिगनेन कंषः सा त्विक् सैन पादसुखनं हर्षसा

धसोअभिचारिभावेलेलोचनेनेनानुभवः करारूपः यदाचापलोअभिचारिभावः एवे
नागरयोः समागमेरसरसोत्पत्तिरुक्तः ॥२६॥ जलानाहेप्रवेशनिरूप्येहानीदृशनिमिषेनरस
विक्रिपंगतेनाहः राधावर्त्तनेत्यादि। जलस्यास्यवराडाशंगः। रूपकतावगीत्यर्थस्तः। साराधाहिरिआ
कुर्येसंदर्शदृष्टवती। कीदृशंएकरसोकोमुरयः मंगलारयेरसोयस्यते। अथवा॥ एकएवराधा
विषयोरसः सर्वातिशयितरागेयस्यते। राधाकापाहयेरसः लसस्यापितादृशावेतिवसमानशालि
त्वात्। समानशालयसनेपुसरसमिति रसपोषणंनवती। किंभावः पुनः कीदृशं। विरंबहुकालंआप्य

साससाध्वसमानंदंगेविंदंजोलोचना। सिंजानमंजुमंजारंमविवेशनिवेशनं॥७॥ राधा
वदनविलोकनविक्रितविविधविकारचिंतनं। जलविधिप्रिविधुमंडलदर्शनतरलितसुगतं
हरिमेकरसंनिरमजितवितवित्वासं। तादृशं गुरुहर्षवशंवदनमनंगविकारां॥ ध्रुवपदं॥

अजितवितोवांछितस्तत्संबंधावित्वासः केलिप्रेतं। पुनः कीदृशं। गुरुहर्षानुपः प्रियाप्राप्त्यारु
र्ध्वमनंदस्तस्यवशंवदमायत्तं प्रकुक्षितंवदनंयस्यते। अपनेनउद्भूतविकारउक्तः संचरणापोष्यत्वे
नतदधातत्वात्। पुनः कीदृशं। अनंगविकारसंकाप्रसदृशं। अनंगविकारमितिपदेकामस्यविका
सत्स्फूर्तिर्यस्यते। गुरुहर्षवशंवदनमनेनहरेरनुशाणनिलरिवितवित्वासत्वेअपगतैरति
भावः। तदुक्तं। आकारैर्गितैर्गत्यावेष्टयाभाषितेनच। नेत्रवक्त्रविकाराभ्यांसायतेत्या

तंमनश्चिद्वयपदं। अथपत्ति। राधेत्यादि। पुनः कीदृशंहरिं। राधायापद्वदनंमुखंतस्यविलोक
नेनवीक्षणेनविक्रमिताध्वसिताः। विविधानानाविधाविकारजंजणंगत्तेपणकरविमदीदि
रूपास्तएवविचिंगाः विशिष्टोर्मयोयस्मिन्तं। कमिव। जलनिधिमिव। समुद्रमिव॥ कीदृशंजलनिधि
विधुमंडलस्यचंद्रमंडलस्यदर्शनंतरलितान्धेबलीकृतस्तेगाभस्तुष्टास्तरंगाकुर्मयोयस्यतादृ
शं। अथरागाधशृंगारसाश्रयत्वेनकस्यस्यजलनिधिसाम्यं। राधासुरकस्यस्वाकाकारित्वादि
नाचंद्रसाम्यं। न जंजांगनिरूपणं विकारस्योत्तरोत्तरोत्पन्नतयातरंगसाम्यं बोधं। उपमाजंकाश्रय
अथवासासरसोत्पत्त्युत्पत्तीराधाहर्षमनोरुरूपंत्यपरायणंश्रीकृष्णंदर्शचक्षुर्विषयं
सर्वंगं। अथवित्योक्तिवती। कीदृशंहरिं। एकरसस्वस्याप्रतिहरसतप्राप्तं। पुनः कीदृशंवि
रंअजितवितवित्वासंविरेमवैवजोगावसरतदुपरतेचअजितः सर्वांगतालखितः। अजितवित्वा
सोयस्यते। अथवाअजितः सर्वांगेवप्रियतः। विप्रितः चिह्नितः वित्वासोनखदंतवृत्तादितत्तणः
कीदृशंविनोदः स्वस्यापस्यतं स्वस्यायेनवातेपुनः कीदृशं गुरुहर्षवशंश्रीराधागमनेनगुरुः अधिको
पोरुर्ध्वः। तादृशंश्रीराधायाः वरशेक्षितं। अतएवहस्यपरतयावद्वदनंश्रीराधाप्रतिवद्वदनंशय
मानंमुखंयस्यते॥ पुनः कीदृशंअनंगविकारांश्रीराधायाः स्वस्यापिक्वामप्रकाशकइतिध्रुवपदं।
अथसमानं॥१॥ विकारानेवाहः। हारमितादि। पुनः कीदृशंविदूरयतिशयेनपरिरस्यातिपु
रसिचक्षुसिहार्दयतंविआणंकीदृशं। अमानतराप्रतिशयितविमलतरस्तारभुवौक्तिकंते

नतादृशं॥ कस्मिन् स्फुटतरं प्रकटं कोपः केन समस्तो न करं वितं मिश्रितं । यमुना जलपरमि
वप्रवाहमिव । अत्र लक्षशशस्वामिस्त्रिभुवनयासौ ह्यपरमाचयमुना प्रवाहसाम्यहारस्वचातिभुवन
तथा केन समस्त साम्य बोधः । अत्र ह्यलिंगने स्त्वा तिलवप्रकटनात्तरे प्रयिता रमाहायोत्रवर्तितः ।
तदुक्तं रसावर्तवद्धाकरे । स्वाभिलाषप्रकरनामोद्घातितमिति । तारो मुक्तादि संसृद्धौ तरले शुद्धौ
क्तिके । तारश्चरजते व्युच्चैरप्यस्य ह्यरितमिति विस्वगपरिलेखिविह्वलमिति पाठे अतिशयेन दृष्टमि
त्यर्थः । तहापि स एव रावः । उरसि भारणेनालिंगनप्रत्ये रहारश्चापराधाहृतं सगी जेयः । अथवा श्री

हारममलतरतारमुरसिदधते परिलेख्य विदुरं । स्फुटतरकेन कट्वकरं वितपितयमुनाजल
राधया । उरसि हारं विदुरं तद्गतागतं गजमुक्ताफलं रुरुमल्पं वा विदुरं अमज्यं अहुरशी प्रवाश्री
राधायाः आगमनवर्धयनाय दधते श्रीराधयाः उरसि कंठादधोन्तागे स्तनोपरि धारयते । किं कृत्वा
परिरभ्यगाहालिंगनं कृत्वा आलिंगने छत्वेन लघुजाववृत्तया स्व उरस्तोतदुरसि दधतव नित्यर्थः
वानत्समये प्रथमसमागमावृत्तिद्वयं यथा स्यात्तथा ह्यारुह्य परिरम्भ हार उपहारतया दधतत
स्यादुरसि अर्चितवन्तमित्यर्थः । कीदृशं । हारः । अमजतरतारं रं श्रेष्ठतरस्य एव स्त्रिय हृदि ॥ अ
मलनिर्मलतर अतिशयेन निर्मला जिह्वा मलकप्रमाणेन ताराणि मुक्ताफलानि यस्मिन्वा तं
श्रीराधया उरसि स्थितयोः हारकस्य योः उपमा जाता तदहस्फुटतरकेन कट्वकरं वितमि

७५५२

विवयमुनाजलहरं प्रकटकेन मिश्रितयमुनाजलपरमिवहारोपमा केन तुल्ययमुनाजलोपमा तु
व्याश्रीकृष्णशोभापमा श्रीराधा उरसि हारकस्य योर्ध्वं न गीतमित्यर्थः । ॥ पुनः कीदृशं । श्यामलेत्यादि
श्यामलं नालं मण्डलं कोमलं कुलेवरं मण्डलं शरीरं मण्डलं यस्य स्यात् । अतएवाधिगतं तं अधिकं परिधेयत्वे
न प्रियं । यारूपसादृश्यात् तत्तत् । गौरं स्वर्णं पीतं दुर्लभं पटवस्तु येन तं । अनेन गौरांग्यास्तेन सह लता
वेष्टनालिंगनेन परमशोभा न विष्यतीति ध्वनितं । तदुक्तं । प्रियमनुकृतवद्विभिन्नमावेश्यते । इम
मिव शरत्तांगमण्डली त्कारहीर्षवदनमुदितलेखाकंदतीचुंवना र्धनमयति विततांगी पद्मतावे स्थितं
तदिति । कस्मिन् नीलनलिनमिव । श्यामकमलमिव । कीदृशं नीलनलिनं । पीतोयः परागपुष्परेण स्त
॥ श्यामलमण्डलकुलेवरमण्डलमधिगतगौरदुर्लभं । नीलनलिनमिव पीतपरागपटलप्रसवधितमलं ३
तरलहृत्तं च लचलनमनोहरवदनजनितरतिरागं ॥ स्फुटकमलोहरखेलितस्वजनयुगमिव शरस्तिरागं ५

स्फुटतं समस्तस्य योन्नरोति शयस्तेन चलयितं वेष्टितं पलं यस्पतादृशं । अत्र ह्यस्त्रस्यास्त्रिधौ सो
गं ध्यसौ कुमार्यं श्यामलेन नीलोत्पलसाम्यं ॥ पीतपद्मं वरस्य च मलजस्य पीतपरागसाम्यं । दृष्टं
तद्वर्णं तेनैवोद्गीपनविजातश्च दर्शितः । उपमा जकारश्चावि । वरिर्मलपरागाकृतत्वाभावाद्भूतोप
मेयं ॥ ३ ॥ तरलेत्यादि । श्रीराधानलो कनार्थतरलश्च लो ॥ यो हृत्तं च ल कदाचित् स्तस्य च लनेन ।
परोरुं सुदं पद्मनं तेन जनिन उतादिते रतिरागो राधायाः सुरते श्यामेन तादृशं । अथवा कदाचित्

पुनः सुंदरं यद्वनं श्राधाया स्तेन उत्यादितं संजोते जायस्येति । अनेन कांता दृष्टि कृता । यथा ॥
 आपिर्वती बह्वपस्याया सा विशति निर्मला ॥ सत्त्वसेयकरुता चिंता मन्मथवार्दिनी । तिकमिव
 शरदिशरत्नाले स्फुरकमलोदरविस्मितपद्मगर्भे खलितं क्रीडितं खंजनपुगं खंजरीदपुगलं
 यत्र तादृशं सगगपिव भ्रमयौ वनाविभ्रो वा तस्वच्छकांतिमत्तयारा श्राधाया दर्शनेन संलुभिताया
 यत्नेन चरसाधारतया विलस्यस्य शरत्कालीनसरोवरसाम्पदस्य विकसितपद्मसाम्प ॥ न
 मध्ये गच्छंसे न न विचित्रमौं दयेण चनेत्रयो । खंजरीदपुगसाम्प । द्वितीयव्याख्याने पितृकरा
 द्वाभ्रयत्नात् रुसस्य सरोवरसाम्पं युक्तमेव ॥ शरत्काले जलारयस्य । कमलगर्भे खंजनसरोवरजो
 दृष्टः सन् यथा दृष्टुं श्रितं प्रयच्छेवंतं पांगवत् ॥ वृक्षवदनदर्शने श्राधाया वा छित्तैकैविसु
 खं हस्यतीति शरत्कालीनपद्ममधरवृज्जो पमानेत ध्वनितं । तदुक्तं वाराहमंहितायां हेमसर्गा
 पक्षितां वरलील पूजितो पुन ह्येव पुरा धिपात्रधान्यकरे हस्ते नीष्टानि चेषते विदग्ध इति ॥ अथ
 धुगजवातिमहोरोधुराज्यप्रदकुशादभुचिरुज्यलेषु । स्फूर्तवृज्जनरस्य पितृगा स्तुज प्राधा
 ररति शेषे विश्व । युक्तो पमालं कारोयं ॥ तत्त्वत्तलं स्मितपुष्पो ज्वलं यो लने न नंगमिदं मुखमि
 ति । पुष्पद्विरेफालो संगत्या युक्त रूपकमिति ॥ वृद्धनेति । पुनः कीदृशं हरिं । वदनकमलस्य मुख
 पद्मस्य परिशालनाय प्रकाशनाय । अनुजवाय वा मिलितो मिलितो सूर्यो ताप्रां तमे स दरो ॥ अ
 थवा ॥ ताप्रां शोभा कांतिर्यस्यते । अत्र कुंडलयोर्नता मणिरवचितत्वेन सूर्योपप्रावो ध्या ॥ त्रिया

दर्शनातिविकसितपद्मोपमा वदनस्य । अत्र तोयमेयं । सर्वपद्मप्रज्ञासारः समाहृतश्च चित्र ॥ तवा
 नर्तविना तातितामभूतो पमां विदुरिति । पुनः कीदृशं स्मितस्येध्वस्य पादुविः कांतिस्तया रुचिरोम
 नोहरो । यद्यत्तसमुद्भूतसिते प्राधाधरपानोक्तं ह्याप्रस्फुरितो ईषत्कंपितो यो धरपद्मवस्तेन कृतो रा
 धायारतिलो भासुरते जायेन तं ॥ अथ यावा श्रीहृदयमुखपद्मपरिशालनाय प्रकाशनाय प्रकुक्षाय मिलि
 ताप्रासाया राधासा एवमिहिरससा अतिगौरकां त्यासूर्यनृत्या तया कुंडलकां त्या चणोन्ताय स्यते ।
 अथवा श्रीराधायाः वदनकमलपरिशालनेन सादरावलोकने न मिलितामिह रसमासर्पसदृश

वदनकमलपरिशालनेन सादरावलोकने न मिलितामिह रसमासर्पसदृश
 कुंडलशोभा यस्य तं पुनः कीदृशं हरिं श्राधाया । स्मितेन मंदहास्येन पादुचिः दंत कां
 तिः रुचिरो मनोहरो सनु धसितो प्रस्फुरितो अधरपद्मवत्तौ भ्रातृद्वयोता यो श्राधाया ॥ अधरप
 ॥ तवाभ्यां कृतः कारितः रतिभोगः सुवनादिभोगजालसाय स्यते ॥ ५ ॥ शशिकिरणोति । पुनः कीदृशं
 शशिकिरणैश्चंद्रकिरणैः । छुरितं संचिन्नं उदरमर्मतरं यस्य तादृशो यो जलधरो मेघस्त इत्सुंदराः
 सत्कुसुमाः पुष्पसहिताः केशा यस्य तं ॥ अत्र केशानां रपाय तयामेघसाम्प ॥ अत्र कुसुमानां च मेघा
 नतश्च चंद्रकिरणसाम्प बोधः ॥ पुनः कीदृशं । तिमिरं चकारे उदितं प्रकटीकृतं पद्मं मंडलं शशिवि
 वंतं चिन्मयस्य मलयजति अत्र याम सुंदरस्य जलारे मंडला ललितिलकस्या हां धकारे परां र

चंद्रविस्मयः। अर्धचंद्रोदये निमिरस्यासंभवो हस्तोपमेयबोध्याः। चंद्रमंडलाकारतिवक्तेति
 अयमभिप्रायः। स्वप्नं कुमारत्वानुक्रमेण तेन वैश्वदेवोदयेति ॥ तत्राप्याविप्राणां कुर्वन्
 तत्तद्विधाणां विपुंश्च वैश्वानामंडलाकारं मर्यादामर्धचंद्रं चंद्रतिष्ठति इति वलीनिमज्जति। विहस्रव
 धर्मे सर्वेषामेव कुर्वन् पुंश्च विधयमां न हस्तवैश्वदेवस्य वनस्य वैश्वदेवत्वमभावायते वापरा। नि
 यमेन विरज्यातं प्रितं श्रीकृष्णपुत्रत्वेन विशेषेण विरज्यातं भवत्तु चंद्रमंडले सुक्ता चंद्रमा तुल्य
 पुञ्चत्वं उर्ध्वपुंश्चमेव अनेन उज्ज्वलगुण एव लक्षितः। ननु मंडलाकारेति वैश्वदेवत्वमेव होति तमिति भावः

राशि किरण छुरितो हरजन धरसुं हरसकुसुमकेशं। मि तिरोहित विधु मंडलनिर्मलमनयजति नकुमि
 विपुलपुलकनरदं तु रितं रतिके त्रिकानाभिरधारं। मणिगण किरण समूहं ससुज्वलनखण॥ वेषं ह

निपुतेति। पुनः कीदृशं श्रीराधायाः दर्शनेन विरलोपः पुलकनरोरोमांश्चातिशयस्तेन हं तु रितं
 व्याप्तं। रतिके त्रिकानाभिः सरतिसंवेधिना प्रिकैलिकलाभिः। चंद्रनातिगना दिविशेषचातुरी
 भिरधारं चंचलं। श्रीराधायाः भवलोकात्नेन मणिगणानां मणिसमुहानां किरण समूहेन समुज्ज
 तानि चंद्रखण निपु कु रंगमंजरि हानितैः सुभ्रां सुं हरं शरिर्यस्य तं मध्याभिसारिकेयना
 यिका मध्या लक्षणे ॥ तुल्यलज्जा स्मरान मध्यामो हा न सुरतहमार। तितया च एभिः परे क
 ह्ये विजावानुभावस्य त्विक य निचा रि। निः सांगः प्रंगाररसः स्थायि भावो निरूपितः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवेत्यादि हेतुना हरिप्रणमत नमस्कृत किंकृता सुचिरं बहु कातं व्याप्य हृदि विवेति निधाप
 दुर्लभत्वेन देवांतरमननीयहरेस्तु सुलभतया किंतु आह कीदृशं सुकृतोदयस्य पुण्यादयस्य सारसारं अथवा सुकृतोदयस्य
 वसारः धनं वस्मान्तं तथा च पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं। तथा च। पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 परमफलं तैव पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं। तथा च। पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 तस्यैव धनं तदा तस्मादेव विधेयमिति भावः। अथवा सुकृतोदयस्य सारसारं सुकृतोदयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 आशः तस्यैव सारं फलं वा सुकृतोदयाशो न न कृतः। उदयः प्रकाशीय या श्रीराधै धपातस्याः सारं भोग्यं।
 विषयं वा सुकृतोदयं श्रीराधोदयमेव सारं भोग्यं फलं यस्य तं। श्रीजयदेव वचनात्तु विन

सुजगशरीरं ७
 विपुलपुलकनरदं तु रितं रतिके त्रिकानाभिरधारं। मणिगण किरण समूहं ससुज्वलनखण॥ वेषं ह
 काशः तस्यैव सारं फलं वा सुकृतोदयाशो न न कृतः। उदयः प्रकाशीय या श्रीराधै धपातस्याः सारं भोग्यं।
 विपुलपुलकनरदं तु रितं रतिके त्रिकानाभिरधारं। मणिगण किरण समूहं ससुज्वलनखण॥ वेषं ह

श्रीजयदेवेत्यादि हेतुना हरिप्रणमत नमस्कृत किंकृता सुचिरं बहु कातं व्याप्य हृदि विवेति निधाप
 प्राप्य पित्वा ननु यागादिना दुर्लभत्वेन देवांतरमननीयहरेस्तु सुलभतया किंतु आह कीदृशं सुकृतोदयस्य
 स्वपुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं। तथा च। पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 परमफलं तैव पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं। तथा च। पुण्यादयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 तस्यैव धनं तदा तस्मादेव विधेयमिति भावः। अथवा सुकृतोदयस्य सारसारं सुकृतोदयस्य सारसारं धनं वस्मान्तं तदेव
 आशः तस्यैव सारं फलं वा सुकृतोदयाशो न न कृतः। उदयः प्रकाशीय या श्रीराधै धपातस्याः सारं भोग्यं।
 विषयं वा सुकृतोदयं श्रीराधोदयमेव सारं भोग्यं फलं यस्य तं। श्रीजयदेव वचनात्तु विन

नीति. द.

22

नीलमोहदसी-क

वरग

214